Latinitate şi dacism

CUPRINS

1 – ARGUMENT

2 – ETNOGENEZA

3 – CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE

4 – ASPECTE LINGVISTICE

5 – LITERATURA INSPIRATĂ

6 – CONCLUZII

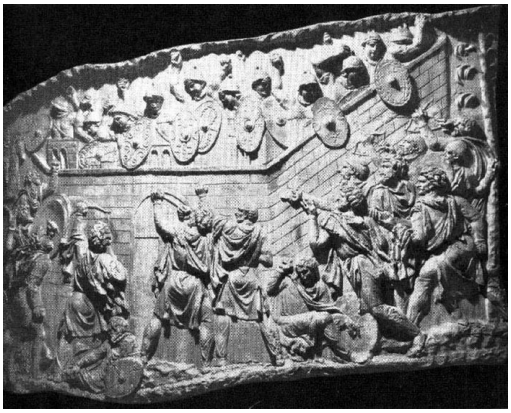

ARGUMENT

Că slav eram, de n-aş fi fost latin,
latin aş fi, de nu mi-ar zice dac -
dar a ieşit aşa : să fiu român -
şi vreau cu toată lumea să mă-mpac !

Geo Dumitrescu

Pendularea între latinitate şi dacism este o poveste fără de sfârşit. Au fost vremuri când ne-am revendicat mai mult daci, au fost vremuri când ne-am vrut latini şi chiar vremuri când originile noastre erau răsăritene, slave. Că românul nu-i niciunul. Nu-mi propun să argumentez sistematic această dilemă, ci doar să expun câteva idei, constatări, bănuieli, trăite de mine şi auzite de la alţii.

Am auzit o speculaţie algebrică. Dacia a fost cucerită de romani. Unii soldaţi romani au rămas în Dacia şi s-au căsătorit cu femei dace. Deci 50% femei dace şi 25% bărbaţi daci (restul au murit în război) şi 25% soldaţi români. Dar dintre soldaţii romani nu toţi proveneau din latinitatea Romei. Erau fie traci, iliri şi ale altor popoare, cam jumătate erau romani (acceptăm). Asta înseamnă că 12,5% din “pedigree-ul” poporului român este pur romanic.

Românii plecaţi în Italia învaţă foarte uşor limba italiană. Probabil avem aceleaşi reguli sintactice şi morfologice, aceeaşi muzicalitate. Este interesant că cei întorşi de la Roma, vorbesc în tonalitate italiană fără să-şi dea seama. Dacă îi întrebi cum e acolo... “cam ca la noi”.

Italiană o învăţăm uşor, dar franceza foarte greu. Cel puţin generaţia noastră. Am înţeles că structura şi funcţionalitatea statului român modern, au fost inspirate după modelul francez. Cumva suntem datori Franţei, Mamei Franţa, dar acest noblesse oblige, este mai mult apanajul bunicilor.

Huţulii, sau huţanii, care îşi au locul pe văile superioare ale Moldovei şi Moldoviţei, sunt o minoritate cu origini imprecise. O variantă ar spune că sunt urmaşii carpilor (dacilor liberi). În această idee, dacă vrem să vedem un dac care a traversat istoria în spaţiul izolat şi conservant al munţilor, mergeţi pe la Raşca, Argel, Colacu şi încercaţi să acceptaţi că sufixul de “iuc” a fost aplicat ulterior.

Un român de la ţară, pe numele lui Badea Cârţan, dorind să

vadă cu proprii ochi momentele care erau mărturii ale istoriei poporului român, a mers pe jos până la Roma. Ajuns în faţa Columnei seara, s-a hotărât să se culce acolo. A doua zi dimineaţă, trecătorii, poliţiştii, ziariştii au avut o revelaţie, un ţăran din Corjaţi, un dac la picioarele Columnei lui Traian. Presa din Roma a scris în ziua următoare: „Un dac a coborât de pe Columnă: cu plete, cu cămaşă şi cuşmă, cu iţari şi cu opinci”. (sfârşitul secolului 19)

Românii sunt latini, latinii sunt catolici, noi suntem majoritar ortodocşi. Încercările de creeare a unui ortodoxism de limbă latină (grecocatolicism) au eşuat, aidoma unui transplant pe care organismul îl refuză.

În 2006, am fost într-o tabără la Sinaia, de curăţare a monumentelor istorice (cimitirelor) din Primul Război Mondial. O lecţie de istorie solemnă. La un moment dat văzându-ne foarte veseli şi gălăgioşi, (eram cu un grup de elevi de la colegiul militar) s-a apropiat de noi un bătrânel ce a început să ne vorbească în franceză. Era un gen de reproş că pe înscrisurile monumentului de acolo, nu era nicio referire la misiunea militară franceză. Spre surprinderea lui, unii elevi au început să converseze în franceză iar profesorii însoţitori au menţionat că ştiu de meritele generalului Berthelot, iar în ochii bătrânelului a licărit o lacrimă de fericire. În momentul acela m-am simţit mai aproape de Franţa. Spun asta de pe poziţia unei generaţii de epigoni care a schimbat macazul dinspre Franţa înspre Marea Britanie şi SUA. Nu consider că este vina noastră totuşi.

ETNOGENEZA

- Generalităţi

- Romanizarea geto-dacilor
- Formarea poporului roman şi a limbii romane
- Societatea veche românească
- Surse
- Cronologie
-

I. Generalităţi

La sfârşitul antichităţii, începutul evului mediu, în spaţiul carpato-balcanic în rezultatul evoluţiei istorice s-a format un etnos nou - poporul roman.

Poporul roman aparţine de marele grup etnolingvistic indoeuropean, fiind unul dintre cele mai vechi neamuri din Europa, care locuieşte în spaţiul sau de geneză de peste două milenii. Românii reprezintă un popor de origine daco-romana, format în rezultatul simbiozei *traco-geto-dacilor* cu *romanii*. În perioada medievală timpurie, la elementele etnolingvistice de bază s-au adăugat şi influenţe venite din partea unor neamuri migratoare, în special din partea slavilor vechi. În cazul romanilor, slavii, au jucat acelaşi rol ca şi germanii în cazul popoarelor romanice occidentale, dat fiind că au imprimat etnosului românesc o coloratură specifică.

Limba română reprezintă un idiom romanic, care îşi trage originea din vechea *latină*. Fiind o limbă *romanică* de răsărit, limba română, aparţine în acelaşi timp de marele grup al limbilor neolatine din care mai fac parte italiană, franceza, spaniola şi portugheză. Dintre toate acestea, limba romana, datorită condiţiilor specifice de evoluare, a conservat cele mai multe *elemente arhaice*, din care cauză anume ea, în raport cu alte limbi neolatine, se găseşte în cea mai apropiată relaţie cu latina antică. În acelaşi timp, spre deosebire de alte limbi romanice, limba romană este *unitara* în tot spaţiul etnic românesc, fără a avea dialecte regionale.

Numele etnic propriu al romanilor sau *etnonimul* (de la

"etnos" - popor şi "nyme" - nume) se găseşte în legătură directă cu numele vechilor romani. Etnonimul *Roman* reprezenta o formă lingvistica evoluată a etnonimului *Romanus*. În acest context, romanii reprezintă unicul popor neolatin care şi-a păstrat numele de origine până la etapa actuală. În perioada medievală, străinii, i-au desemnat pe romani prin *aloetnonimul* (alt etnonim) *Vlah (Blah, Olah, Voloh, etc.)*.

Conştiinţa etnică a romanilor, care se găseşte în legătură strânsă cu limba şi numele etnic, a păstrat în toate timpurile amintirea descendentei neamului de la vechii romani. În cadrul marelui ocean al neamurilor migratoare din Europa de sud-est romanii reprezentau unicul popor de origine romana, care în opoziţie cu migratorii se concepeau pe sine drept urmaşi ai slăvitei Rome şi respectiv succesori a unei civilizaţii strălucite.

Spaţiul etnogenezei romanilor a cuprins teritorii întinse din Europa de sud-est, care corespundeau pământurilor tracilor de nord (geto-dacilor) şi parţial ale tracilor de sud, care se întindea de la Câmpia panonică până în Transnistria şi de la Carpaţii nordici până în partea centrală a munţilor Balcani. Spaţiul de etnogeneza al romanilor avea drept axa centrală bazinul Dunării de Mijloc şi de Jos, limitat de două cetăţi naturale uriaşe formate din munţii Carpaţi şi Balcani. În epoca migraţiunilor, spaţiul etnogenezei poporului roman s-a restrâns la teritoriul Carpato-Danubiano-Nistrean.

Timpul etnogenezei romanilor reprezintă o perioadă îndelungată de restructurări etnoculturale, lingvistice şi spirituale, desfăşurate pe parcursul a circa 900 ani, având drept limita inferioară sec. II-I a.Chr. şi limita superioară sec. VII-VIII p.Chr. Procesul etnogenezei romanilor s-a început din momentul declanşării expansiunii civilizaţiei române în Dacia şi s-a sfârşit odată cu consolidarea daco-romanilor pe o bază etnolingvistica calitativ nouă.

Factorii etnogenezei reprezintă elemente care determinată caracterul noului popor. În dependenta de condiţiile istorice pot fi evidenţiaţi diferiţi factori ai etnogenezei. În cazul

etnogenezei romanilor rolul decisiv l-au avut doi factori de natura spirituală: *romanitatea* şi *creştinismul*. *Romanitatea* a determinat profilul etnolingvistic al poporului roman, limba şi conştiinţa lui naţională. Prin factorul roman, poporul roman a devenit un etnos romanofon. *Creştinismul* a determinat mentalitatea romanică a neamului românesc, spiritualitatea, unitatea şi continuitatea lui în condiţiile migraţiunii popoarelor. Prin creştinism romanii au devenit un etnos profund spiritual, un etnos religios, calităţi care în mare măsură au contribuit la păstrarea fiinţei romanice a neamului.

Premisele etnogenezei reprezintă condiţiile care au generat noul etnos. La baza procesului de etnogeneza a romanilor s-au aflat trei premise fundamentale. Prima premisă a constituit-o civilizaţia traco-geto-daca, care servit drept teren al etnogenezei romanilor. A doua premisă a rezultat din încadrarea traco-geto-dacilor în sec. VII-II a.Chr. în sistema valorilor antice greceşti. Cea de-a treia premisă a etnogenezei romanilor a fost integrarea geto-dacilor în sec. I a.Chr. - sec. IV p.Chr. în cadrul civilizaţiei antice de tip roman. Civilizaţia traco-geto-daca a constituit materialul primar al etnogenezei romanilor. Influentele eline au format condiţiile necesare pentru distanţarea traco-geto-dacilor de lumea barbară şi apropierea lor de valorile civilizaţiei antice. În fine, includerea traco-geto-dacilor în sistema civilizaţiei române a creat cele mai favorabile condiţii pentru desfăşurarea procesului de asimilare etnoculturală a autohtonilor şi de constituire a unei noi etnii.

Etapele etnogenezei ilustrează fazele de constituire a noului etnos Procesul etnogenezei romanilor cuprinde două etape de bază:
etapa primară (sec.II-I a.Chr. - sec.V p.Chr.) când se formează comunitatea romanică de răsărit (daco-romanii)
etapa finală (sec. VI-VIII) când se constituie poporul roman propriu-zis.

II. Romanizarea geto-dacilor

Esenţa romanizării. Romanizarea reprezenta procesul

asimilării de către imperiul roman a unor popoare antice, inclusiv a traco-geto-dacilor. Romanizarea traco-geto-dacilor a însemnat îmbinarea civilizaţiei romane cu civilizaţia autohtonă din spaţiul carpato-balcanic, preluarea de către băştinaşi a culturii de tip roman, a structurilor sociale, economice, spirituale romane şi a limbii latine ca mijloc de comunicare.

Romanizarea a cuprins doua faze consecutive: asimilarea economico-culturala şi asimilarea lingvistico-spirituala. Procesul romanizării traco-geto-dacilor a avut o durată cronologică destul de mare şi o răspândire teritorială foarte largă. Timpul romanizării cuprinde perioada dintre sec. II-I a.Chr. şi sec. IV-V p.Chr., iar spaţiul romanizării include întregul teritoriu al Daciei istorice, inclusiv regiunile dacilor liberi şi jumătatea de nord a Traciei balcanice.

Premisele romanizării. Romanizarea traco-geto-dacilor a avut la bază un şir de premise favorabile, printre care se evidenţiază: originea comună, indo-europeana, a traco-geto-dacilor şi a romanilor; includerea traco-geto-dacilor în sistema relaţiilor de tip antic prin intermediul lumii greceşti; gradul relativ înalt de dezvoltare al civilizaţiei traco-geto-dace; gradul înalt de compatibilitate dintre civilizaţia traco-geto-daca şi cea romană.

Căile romanizării. Fenomenul romanizării a decurs pe două căi de bază: oficială şi populară. *Calea oficială* a romanizării reprezenta politica de stat a Romei Antice de asimilare a altor popoare. *Calea populară* a romanizării reprezenta procesul de implementare a civilizaţiei romane, inclusiv a limbii latine, în mediul traco-geto-dacic.

Focarele romanizării. Romanizarea traco-geto-dacilor s-a derulat concomitent prin intermediul mai multor focare din provinciile romane Dacia, Moesia Inferior, Moesia Superior, etc., care reprezentau nuclee de iradiere a civilizaţiei romane: oraşe şi târguri romane, aşezări rurale de tip roman, tabere militare romane, aşezări civile daco-romane, centre economice, centre administrative romane, centre religioase romane, scoli romane, etc.

Factorii romanizării. Romanizarea traco-geto-dacilor s-a realizat datorită unor factori, care în dependenta de timp, spaţiu şi alte condiţii au contribuit la asimilarea relativ rapidă a traco-geto-dacilor. Printre factorii de bază ai romanizării traco-geto-dacilor pot fi evidenţiaţi următorii: limba latină, colonizarea romana, armata romană, instituţia cetăţeniei romane, dreptul roman, sistema administrativă provincială, cultele religioase romane, religia creştină, căsătoriile mixte daco-romane, educaţia de tip roman, valorile culturale şi morale romane, urbanizarea, aşezările rurale romane, relaţiile economico-comerciale, sistemele de alianţe cu dacii liberi, limesul dacic, etc. Factorii hotărâtori ai romanizării au fost limba latină şi creştinismul.

Etapele romanizării. Procesul romanizării s-a desfăşurat în trei etape de bază: *etapa preliminară* din sec.II-I a.Chr. - 106 p.Chr., *etapa decisivă* din perioadei de existenţa a provinciei Dacia între anii 106-275 p.Chr. şi *etapa finală* din perioada antică târzie, de la retragerea administraţiei romane din provincia Dacia în anul 275 până la definitivarea procesului de formare a comunităţii daco-romane, în sec. V.

Procesul romanizării geto-dacilor. În procesul romanizării a fost antrenat tot spaţiul geto-dacic, atât regiunile incluse în cadrul provinciilor romane (Dacia, Moesia Inferior, Scithia Minor, etc.) cât şi regiunile dacilor liberi, rămase în afara limesului roman.

Colonizarea provinciilor dunărene a reprezentat un factor esenţial al romanizării geto-dacilor. Acest proces în Dacia s-a desfăşurat oficial, cu participarea întregului aparat de stat. Procesul colonizării masive şi organizate a Daciei a fost declanşat de către împăratul Traianus şi continuat cu aceiaşi râvna de urmaşii săi. Coloniştii, după informaţiile unor autori antici, au fost aduşi în Dacia pentru "a popula oraşe şi a cultiva ogoare". Coloniştii romani au creat în Dacia centre economice şi religioase, au adus aici limba latină şi spiritualitatea romana, s-au infiltrat în

mediul autohton, au creat familii mixte daco-romane, au contribuit direct la atragerea geto-dacilor în sistema de valori romane şi în fine la romanizarea lor.

Oraşele din provinciile dunărene (Ulpia Traiana, Apullum, Napoca, Potaisa, Drobeta, Dierna, Tropaeum Traiani, Noviodunum, etc.) erau cele mai efective nuclee de iradiere a romanizării romane, constituind reţele închegate şi bine organizate. În cadrul oraşelor romane erau concentrate majoritatea instituţiilor purtătoare a procesului de romanizare, care reprezentau în acelaşi timp factori fundamentali ai romanizării: administraţia, instanţele judiciare, marile centre religioase, teatre, şcoli, congregaţii meşteşugăreşti, etc.

Tabere militare romane au reprezentat un alt nucleu important al romanizării. Teritoriile provinciilor Dacia şi Scithiei Minor erau împânzite cu tabere militare romane de tip *castrum* şi *castella* şi aşezări civile ale familiilor ostaşilor romani de tip *canabae*.

Limba latină a reprezentat principalul factor al romanizării. Răspândirea rapidă a limbii latine printre daci s-a datorat faptului că latina era unicul mijloc de comunicare în administraţie, în instante judiciare, în unităţi militare, în relaţiile comerciale, în centrele religioase, în educaţie, etc.

Instituţia cetăţeniei române a reprezentat unul dintre cele mai efective instrumente ale romanizării, dat fiind că titlul de *cetăţean al Romei* deschidea numeroase drepturi de ordin social, economic, politic, etc. Semnarea de către împăratul Caracala a decretului din anul 212 privind acordarea cetăţeniei romane tuturor oamenilor liberi din imperiul roman, inclusiv populaţiei dacice a reprezentat un eveniment crucial pentru procesul de romanizare a populaţiei autohtone din Dacia.

Cel mai important factor a romanizării geto-dacilor din perioada de după anul 275 a fost *religia creştină*, care pătrunde la nordul Dunării în mod sporadic încă în timpul stăpânirii romane. Dar pe o scară mai largă noua religie se

răspândeşte aici în prima jumătate a secolului al IV-lea d.Chr. Creştinarea masivă a daco-romanilor a sporit în secolele IV-V prin activitatea unor misionari, inclusiv a episcopilor Ulfila, Martin, Audias, etc. Unii dintre ei fiind executaţi au devenit martiri pentru creştini. Prin intermediul creştinismului din limba latină au pătruns în limba romana principalii termeni creştini: *Dumnezeu* (Domine Deus), *creştin* (Christianus), *cruce* (Crux, Cruis), *duminica* (Dies Dominica), *păcat* (pecatum), *rugăciune* (rogatio) s.a.

III. Formarea poporului roman şi a limbii romane

Impactul migratorilor asupra etnogenezei romanilor. Procesul etnogenezei romanilor s-a desfăşurat în condiţiile Marii Migraţii a Popoarelor, care în spaţiul Carpato-Danubian spre deosebire de alte regiuni ale Europei a durat o perioadă de peste o mie de ani. Migraţiunea popoarelor şi etnogeneza romanilor au rprezentat fenomene paralele, cu anumite tangente mai mult sau mai puţin pronunţate. Perindarea prin spaţiul Carpato-Danubian a multiplelor popoare migratoare (sarmaţi, goţi, huni, slavi, gepizi, avari, bulgari, unguri, pecenegi, uzi, cumani, etc.) a generat interferenţe etnoculturale, care au lăsat amprente şi asupra procesului etnogenezei romanilor. Dintre toate poarele migratore numai slavii au reuşit să influenţeze parţial procesul etnogenezei romanilor, fără însă ai schimba esenţa.

Rolul slavilor în etnogeneza romanilor. Populaţia slavă veche a migrat în spaţiul Carpato-Dunarean în sec. VI-VII. Extinderea acestor triburi în Balcani, a avut drept consecinţă divizarea lumii romanice orientale în două părţi distincte: romanici nord-danubieni şi romanici sud-dunareni. Romanicii nord-dunareni (daco-romanii), în secolele următoare vor supravieţui în vâltoarea migraţiunilor, îi vor asimila pe slavii rămaşi în regiunea Carpato-Danubiano-Nistrean şi vor sfârşi cu formarea unei etnii noi, a poporului roman. În acelaşi timp, romanicii sud-dunareni se vor pierde în cea mai mare parte în masa slavilor şi vor păstra doar unele insule izolate în diferite regiuni ale peninsulei Balcanice.

Finalizarea etnogenezei romanilor. În sec. VII-VIII, în condiţiile presiunii tot mai puternice din partea diferitor popoare migratore, la nord de Dunăre are loc un proces de generalizare etnoculturală şi etnolingvistica a populaţiei romanice. În acest context se finalizează procesul etnogenezei şi profilării poporului roman, popor nou cu trăsături distincte şi originale.

Apariţia limbii romane. Odată cu încheierea etnogenezei s-a finalizat şi procesul formarii limbii romane, care a parcurs practic aceleaşi etape şi a cuprins aceiaşi durata de timp. Limba romana s-a format din latina populară (vulgară) răspândită în provinciile romane dunărene şi preluată de către traco-geto-daci. În sec. IV-VI latina populară din regiunile dunărene a evoluat pe fundalul lingvistic autohton şi s-a transformat în final într-o limbă romanică deosebită - romană. Limba romana după caracterul său este o limbă romanică sau neolatina, păstrând din fondul lingvistic traco-geto-dacic circa 160 cuvinte.

IV. Societatea veche românească

În perioada medievală timpurie, romanii, duceau un mod de viaţa sedentar, fiind legaţi puternic de pământul strămoşesc. Ei locuiau în cadrul unor aşezări rurale. Satul reprezenta locul unde se concentra viaţa românească şi se conservau tradiţiile etnolingvistice şi etnoculturale. În vremurile paşnice romanii se extindeau în largul stepei, iar în cele războinice se concentrau în regiunile de deal, de codru şi la munte. Pe parcursul perioadei migartiilor, pădurile şi munţii, au reprezentat factorii de bază în ocrotirea poporului roman.

Civilizaţia veche românească purta un caracter profund rural. În comparaţie cu civilizaţiile agro-urbane din Europa Occidentală, civilizaţia veche românească s-a constituit ca o civilizaţie pur agrara, o civilizaţie ţărănească, o civilizaţie a obştilor săteşti alcătuite din ţărani liberi, care au format uniuni de

obşti, sau tari, care au constituit nucleele viitoarelor state medievale romaneşti.

Surse

"Traian i-a învins pe dacii lui Decebal şi a transformat în provincie romana teritoriul Daciei de dincolo de Dunăre; aceasta era de jur împrejur un million de paşi; dar în timpul împăratului Gallienus ea a fost pierdută, iar Aurelian, după ce I-a mutat de acolo pe romani, a creat doua dacii în regiunile Moesiei şi Dardaniei ".
Rufius Festus a scris în anul 372 A.D. despre situaţia din Dacia post-romana în lucrarea sa *Scurtă istorie a poporului roman*

"În ceaţa cea pestriţă ruşi, greci destui erau.
Poloni, vlachi ca gândul de repede zburau
Pe caii lor cei ageri. Erau buni călăreţi!
Precum le era firea se se şi purtau eroii îndrăzneţi.
Venea pe cai sălbatici, cu şapte sute ostaşi,
Însuşi Ramune hertegul, care stăpânea
În ţara vlachilor. Sburau sirepii lor."

Menţionarea romanilor în Cântecul nibelungilor sub denumirea de vlachi.
"În ţara ardealului nu lăcuiesc numai unguri, ca şi saşi peste sama de mulţi şi romani peste tot locul, de mai multu-i tara latita de romani decitu de unguri Romanii, câţi se afla lăcuitori în Ţara Ungurească şi la Ardeal şi la Maramorosu, de la un loc sintu cu moldovenii şi toţi de la Rim să trag". **Grigore Ureche**, *Letopiseţul Ţării Moldovei.*

"Aşa şi neamul nostru, de care scriem, al ţărilor acestora, numele vechiu şi mai dreptu este rumân, adică râmlean, de la Roma Iara streinii şi ţările împrejur le-au pus acestu nume vlah, de pe vloh, cum s-au mai pomenit, valios, valascos, olah, volosin, tot de la strein sintu puse aceste nume, de pre Italia, cărora zic vloh Cum vedem că, macara să ne răspundem acum moldoveni iara nu întrebăm : "ştii moldoveneşte? ", ce "stiiromaneste ?"".
Miron Costin, *De neamul moldovenilor.*

Cronologie:

Sec. II-I a.Chr. - sec. V p.Chr. - etapa primară a etnogenezei romanilor
Sec. VI-VIII p.Chr. - etapa finală a etnogenezei romanilor
sec. II-I a.Chr. - începutul expansiunii economice a romanilor în Dacia
Sec. II-I a.Chr. - 106 p.Chr. - etapa preliminară a romanizării
106-275 p.Chr. - etapa decisivă a romanizării
275 - sec. IV-V p.Chr. - etapa finală a romanizării
74-72 a.Chr. - începutul expansiunii militare a romanilor la Dunăre
29-28 a.Chr. - cucerirea Dobrogiei de către romani, includerea ei în componenţa regatului Odris.
4-12 p.Chr. - primele expediţii militare romane la nord de Dunăre
15 p.Chr. - formarea provinciei romane Moesia
46 p.Chr. - includerea Dobrogei în componenţa provinciei Moesia
57-67 p.Chr. - Cucerirea de către romani a teritoriului din sudul Moldovei şi a oraşului Tiras
85-89 - războiul daco-roman dintre Decebal şi Domitian
86 p.Chr. - Formarea provinciilor romane Moesia Inferior şi Moesia Superior
101-102 - I război daco-roman dintre Decebal şi Traian
105-106 - al II-lea război daco-roman dintre Decebal şi Traian
106, 11 august - formarea provinciei romane Dacia
Sec. VI-VII - Migraţia slavilor
Sec. VII-VIII - finalizarea etnogenezei romanilor
Sec. VI-VIII - individualizarea limbii romane
Sec. VII - cea mai veche atestare scrisă a limbii romane
Sec. X - cele mai vechi atestări ale unor antroponime romaneşti
602 - căderea limesului bizantin la Dunăre, deplasarea în masă a slavilor la sud de Dunăre
562-796 - stăpânirea avariilor în Panonia
650 - migraţia bulgarilor la Dunărea de Jos
681 - formarea I Târât Bulgar la sud de Dunăre
971-1018 - căderea I Târât Bulgar, revenirea dominaţiei bizantine la gurile Dunării
896 - Stabilirea ungurilor în Panonia, formarea statului ungar
898 - menţionarea romanilor în Transilvania de către Cronica

veche ungara
915 - instaurarea dominaţiei pecenegilor la est de Carpaţi
sec. IX - prima menţiune scrisă a unei Ţări romaneşti la Moisei Chorenati
976 - prima menţiune scrisă despre români la sud de Dunăre
1048-1065 - dominaţia uzilor în Bugeac
1067 - stabilirea în spaţiul nord-dunărean a dominaţiei cumanilor
1228 - formarea episcopiei catolice a cumanilor
1234 - prima menţiune scrisă despre episcopi romani de rit ortodox la sud-est de Carpaţi
1241 - stabilirea dominaţiei mongole în spaţiul românesc
Sec. IX - sec. X - voievodatele romaneşti din Crisana, Banat şi Transilvania, sub conducerea lui Menumorut, Glad şi Gelu
Sec. XI - voievozii romani Ahtum şi Gyla
Sec. VIII-XI - formarea unor formaţiuni prestatale romaneşti la est şi sud de Carpaţi
Sec. IX - sec. XI - formaţiunea militaro-politica a tivertilor
943 - formaţiunea militaro-politica din Dobrogea în frunte cu jupanul Dimitrie
1185 - formaţiunile din Dobrogea sub conducerea lui Ţâţos, Sestlav şi Szata.

Cultura şi civilizaţia dacică

Civilizaţia şi cultura dacilor a avut loc în spaţiul carpato-dunărean timp de câteva sute de ani şi a atins nivelul cel mai înalt în sec. I î.Hr (î.e.n.) - I d.Hr.

În arheologie, termenul de cultură se referă atât la aspectele vieţii materiale, cât şi la cele spirituale, în totalitatea lor, studiind: aşezările, locuinţele, uneltele, armele, ceramică, podoabele, riturile funerare, ritualurile religioase, manifestările artistice. Scriitorul antic Dio Chrysostom spunea: "geţii sunt mai înţelepţi decât aproape toţi barbarii şi măi, asemenea grecilor.[2]

Origini

Tracii, al căror nivel de civilizaţie şi cultură n-a fost egalat în antichitate, pe întregul teritoriu european (în afara lumii greceşti, etrusce şi romane) decât de civilizaţia celţilor, pe care în unele privinţe chiar au depăşit-o, erau un popor a cărui forţă şi cultură s-a bucurat de multă consideraţie în antichitate. Denumirea generală de "traci" a fost dată triburilor de limbă tracică dintre Marea Egee şi Dunăre; triburile din nordul Dunării, vorbind aceeaşi limbă tracică, purtau nume de daci sau de geţi, său nume tribale specifice (carpi, costoboci, etc.). Muzică, religia, medicina populară empirică, artele meşteşugăreşti dezvoltate de traci erau unanim apreciate de greci şi de romani, iar aportul traco-frigian la cultura elenică a fost considerabil: divinităţi ca Dionysos, Sabazios, Semele, Seirenes, Silenus, etc.; medicină populară: zeul-"medic" Aesculapios, plante medicinale geto-dace, câteva cuvinte

importante în limba greacă (*ambon*, *basileus*, etc.) şi o serie de mari figuri ale civilizaţiei elenice: Tucidide, artiştii Brygos, Doidalses, antroponime trace, gramatici ca Dionysios Thrax, câţiva filologi, etc. Teritoriul ocupat de traci se întindea de la Marea Egee până în regiunea Boemiei, şi din zona Şerbiei actuale până la gurile Bugului. Dar, în contrast cu tracii dintre Haemus şi Marea Egee, care n-au reuşit să-şi întemeieze o civilizaţie proprie şi o politică a lor, ci serveau numai ca unelte oarbe, mercenari sălbatici, geţii, stăpânitorii marelui drum de civilizaţie al Dunării, de la început îşi urmăreau o politică a lor şi alcătuiau un stat bine închegat, primeau puternice înrâuriri greceşti, dar în aceeaşi vreme ofereau la rândul lor şi grecilor şi romanilor o consistenţă spirituală superioară şi foarte caracteristică, pe care literatura antică a însemnat-o cu mirare şi admiraţie, făcând din geţi aproape un popor fabulos, prin vitejia, înţelepciunea şi spiritul lui de dreptate.

- Dacii şi geţii, ramură a marelui popor indo-european al tracilor, erau unul şi acelaşi popor (fapt recunoscut de autorii antici) şi vorbind aceeaşi limbă. Dintre cele peste 100 de formaţiuni tribale şi gentilice ale tracilor, triburile dacilor şi geţilor erau cele mai mari şi cele mai puternice. Ocupau teritoriul cuprins între Munţii Balcani (Haemus) şi Munţii Slovaciei, şi de la litoralul apusean al Mării Negre până dincolo de bazinul Tisei, adică până la Bazinul Panonic. Triburile denumite "dacice" locuiau pe teritoriul actualei Transilvanii şi al Banatului, iar ale "geţilor" în câmpia Dunării (inclusiv în sudul fluviului), în Moldova şi Dobrogea de azi. Una şi aceeaşi populaţie geto-dacă apare la scriitorii greci de obicei cu numele generic de "geţi", iar la autorii romani cu denumirea de "daci", pentru prima dată la Iulius Caesar. Dacii şi geţii sunt menţionaţi de 63 de autori antici; de 32 în limba greacă şi de 31 în latină. Între etimologiile propuse pentru numele de "daci" este şi cea care îl presupune că derivând din *dacă* ("cuţit, pumnal", arma caracteristică populaţiilor geto-dace). Dar ipoteza cea mai plauzibilă pare a fi cea care leagă acest nume de *dáos*, cuvânt care în frigiană (limbă înrudită cu limba tracilor) înseamnă "lup". După mărturia lui Strabon, dacii înşişi îşi spuneau *dáoi*. Pare destul de probabil că numele lor etnic derivă, în ultimă instanţă, de la epitetul ritual al unei confrerii războinice. Triburi războinice cu

numele de "lupi" se întâlnesc în multe alte părţi (în Spania, Irlanda, Anglia, etc.). Acest nume de animal, desigur totemic, explică formă de lup a stindardului dac. Se pare că în prima jumătate a sec. II î.e.n. toate aceste formaţiuni gentilice şi tribale constituiau patru uniuni puternice, fiecare emiţând (încă din secolul anterior) monedă proprie.

Înfăţişarea

Dacii aveau, (după unele date istorice) păr brun deschis sau alb. Bărbaţii purtau bărbi. Cum descrie Strabon, ei erau de statură înaltă şi erau "laţi în umeri" şi aveau "pumnii că ciocanii de spars ziduri".

Economia

Formaţiunea social-economică geto-dacă era cea de tipul obştei săteşti, a proprietăţii colective a pământurilor. Dar alături de proprietatea comună funciară exista şi proprietatea privată a *comatilor*, precum şi proprietatea privată a regelui, a nobililor şi a preoţilor. Teoretic, pământul aparţinea monarhului. *Comatilor* le rămânea tripla obligaţie faţă de stat (a plăţii dărilor, a participării la lucrările publice şi a satisfacerii obligaţiilor militare).

La prea puţinele date transmise de autorii antici cu privire la economia geto-dacilor se adaugă mărturia istoricului got Iordanes (sec. VI e.n.), care în *Istoria şi originea geţilor*, folosind şi lucrarea (pierdută) a contemporanului său Cassiodor, scrie că geţii au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor şi aproape egali cu grecii, şi după cum relatează Dio Chrysostomos, care a compus istoria şi analele lor în limba greacă. Dio a fost un filosof şi rector grec (cca 40-112), care, proscris de împăratul Domiţian, a trăit printre geţi, lăsând şi câteva informaţii asupra lor. Oricum, atât textele sporadice ale autorilor antici, cât şi descoperirile arheologice conduc la concluzia că, sub raportul dezvoltării economice şi sociale, civilizaţia geto-dacilor era mult mai înaintată decât cea, de pildă, a germanilor.

Agricultura

Asemenea celorlalte ramuri tracice, şi geto-dacii erau mari producători de cereale: orz, secară, linte, bob şi mai multe varietăţi de grâu. Baza economiei o formau agricultură şi creşterea vitelor. Foloseau plugul cu brăzdar şi cuţit de fier încă din sec. III î.e.n. Inventarul uneltelor agricole de fier însuma la acea dată: coase lungi (de tip celtic), seceri, sape, săpăligi, cosoare pentru tăiatul viţei de vie, târnăcoape, securi, greble cu şase colţi, etc.

Geto-dacii cultivau intensiv şi viţa de vie. Câţiva termeni dacici legaţi de această ocupaţie au rămas până azi în limba română (*butuc*, *strugure*, *curpen*). Practicau tot atât de intens albinăritul şi, bineînţeles, pescuitul. Creşteau vite cornute, mici şi mari; iar rasă de cai foarte iuţi ai geţilor era renumită. Dacia era vestită şi prin bogăţiile ei naturale. Lemnul pădurilor transilvane era foarte căutat de greci pentru construcţia corăbiilor. Din timpuri vechi, dacii foloseau desigur păcura, dar numai cea găsită la suprafaţă (căci dovezi privind extracţia păcurii nu există decât din epoca romană). Cu sarea gemă (mult folosită atât pentru conservarea peştelui şi a cărnii, cât şi la argăsitul pieilor) geto-dacii făceau un comerţ intens, mai ales cu grecii.

Prelucrarea metalelor

Pământul Daciei era foarte bogat în minereuri. Meşterii geto-daci lucrau fierul şi aramă, argintul şi aurul. Reducând minereul de cupru la o temperatură de 1085°C şi amestecându-l cu cositor obţineau bronzul din care făceau felurite unelte şi podoabe. Exploatau aurul nu numai din aflorismente (locurile unde, prin eroziune, roca auriferă apare la suprafaţă), ci şi din nisipul aurifer al râurilor de munte. O mare dezvoltare luase prelucrarea fierului; metalurgia fierului a început pe teritoriul României către anul 800 î.e.n. În timpul lui Decebal, se pare că la Sarmizegetusa şi în împrejurimi existau cele mai mari ateliere de metalurgie din întregul teritoriu al Europei, rămas în afara Imperiului roman.

În aceste ateliere se confecţionau, mai întâi, ustensilele: nicovale masive, ciocane de diferite forme şi dimensiuni, baroase şi ciocane de forjă, pile, cleşti, dălţi. Apoi, unelte şi obiecte de fier servind la prelucrarea lemnului sau în construcţii: ferăstraie cu pânză lată sau îngustă, cuie şi piroane, topoare, scoabe, cuţitoaie,

burghii, tesle, ţinte, zăvoare şi balamale pentru uşi. În atelierele geto-dacilor se fabricau şi marile cantităţi de arme necesare unei armate atât de numeroase: lănci şi suliţe, săbii drepte şi curbate, pumnale, scuturi, vârfuri de suliţe, etc. Apoi, diferite alte articole: lanţuri, compase, sule, cârlige de undiţe, foarfeci, lame de brici, frigări mari (cu suporturile respective) cu doi sau mai mulţi dinţi, cuţite, etc. Din fier se confecţionau şi podoabe sau accesorii pentru îmbrăcăminte (catarame, paftale, nasturi, fibule, brăţări, etc.).

Dar podoabele erau mai ales din argint. În atelierele argintarilor daci (în care s-au descoperit şi uneltele meşterilor: nicovale mici, dălţi, pile, ciocănaşe) se lucrau coliere, brăţări, inele, fibule, broşe, catarame; de asemenea, piese de harnaşament. Existau adevărate centre meşteşugăreşti, grupând mai multe genuri de ateliere, printre care era şi câte un atelier de orfevrărie; dar existau şi meşteri argintari ambulanţi, care se stabileau temporar în diferite localităţi mai mici. Măiestria lor se arăta în piese lucrate cu o fantezie şi deosebită fineţe: se cunosc încă din secolele IV şi III î.e.n. podoabe reproducând prin tehnica ciocănitului imagini de fiinţe umane şi animale, motive scito-iraniene vegetale sau fantastice, brăţări spiralice, lanţuri ornamentale obţinute prin împletire de fibre sau îmbinări de inele, palmete şi capete de animale stilizate, brăţări cu capete de şarpe de tip elenistic, din tezaurele de la Pecica, Costeşti, Căpâlna, Stăncuţa în judeţul Galaţi, etc. Pe întreg teritoriul geto-dacic exista o artă dacică a argintului, generalizată, începând din sec. III î.e.n.

Meşterii argintari daci practicau şi tehnică suflării cu aur. Obiectele de aur descoperite până acum sunt însă într-un număr foarte mic. Explicaţia (o explicaţie cel puţin parţială) ar putea fi dată de faptul că numai regele avea dreptul să posede obiecte de aur. Primul rege al marelui stat geto-dac (şi, probabil că, înaintea lui, şi şefii triburilor) instituise monopolul regal asupra aurului.

Ceramică

De-a dreptul impresionantă este cantitatea şi calitatea ceramicii geto-dacilor, fapt atestat de descoperirile arheologice.

Meşterii daci au început să folosească roata olarului din

prima jumătate a sec. V î.e.n. Alţi cercetători susţin însă că roata olarului ar fi fost folosită pe teritoriul geto-dacilor începând din sec. III î.e.n. La geţii din Dobrogea şi din câmpia de sud a Olteniei şi Munteniei, tehnica lucrării ceramicii la roată se constată din secolele VI-V î.e.n. Deşi ceramica lucrată cu mâna de geto-daci datează dintr-o perioadă mai veche (vasele descoperite la Tariverde datează din sec. VI î.e.n.), o producţie locală caracteristică, de ceramică tipic geto-dacă apare mai întâi în perioada secolelor V-IV î.e.n. După o perioadă considerată „medie” (sec. III-II î.e.n.), epoca de aur a acestei ceramici este atinsă între aproximativ 100 î.e.n. şi 106 e.n.; dată la care, odată cu cucerirea romană, ceramica geto-dacă va fi mult influenţată (şi treptat înlocuită) de produsele lucrate cu tehnica de depurare a pastei folosită de romani.

Olarii geto-daci au preluat uneori de la meşterii străini unele procedee tehnice, sau anumite forme şi motive ornamentale, imitând (de pildă) cupele greceşti de tipul celor din Delos; dar formele vaselor geto-dace sunt în marea lor majoritate originale. Şi dacă la aceasta se mai adaugă şi faptul că ceramica fină, cerută de clienţii bogaţi, mai era uneori şi pictată cu motive animale sau vegetale (mai rar umane), se constată că meşterii olari din Dacia nu erau întru nimic inferiori meşterilor celorlate popoare antice care la acea dată se aflau pe aceeaşi treaptă de civilizaţie.

Chiar din perioada secolelor V-IV î.e.n., când repertoriul de forme era încă sărac, apar, lucrate cu mâna, cele două forme caracteristice pentru ceramica geto-dacă: ceaşca cu toartă (aşa numita ceaşcă dacică) şi farfuria cu picior înalt, „fructiera”, cum i se spune de obicei, fiindcă seamănă într-adevăr cu o fructieră clasică. Cea mai veche ceaşcă dacică cunoscută (găsită la Schela Cladovei, lângă Turnu Severin) datează din sec. II î.e.n. Ornamentaţia este încă simplă, reducându-se la linii incizate, alveole făcute cu degetul, precum şi proeminenţe în relief de brâie, butoane, uneori chiar reprezentări schematice de flori sau animale. În secolele III-II î.e.n. vasele sunt lucrate mult mai îngrijit. Formele de bază rămân aceleaşi, dar cu un număr mare de variante şi (fără a fi încă pictate) cu un mult mai bogat repertoriu ornamental: brâu în relief cu alveole, torţi (în cazul cănilor de lux)

lucrate în torsadă, ornamente lustruite. Nu este, fireşte, cazul chiupurilor, a vaselor mari servind la păstrarea proviziilor, îngropate în pământ şi atingând chiar o dimensiune de 2,20 m.

În perioada ei de apogeu (sec. I î.e.n.-sec I e.n.), ceramica geto-dacă era în general lucrată cu roata (această tehnică predominând cantitativ în sec. I e.n.). Apar acum, sub influenţa ceramicii elenistice, vasele pictate: peste angoba (vopseaua) alb-gălbuie, motive geometrice, mai simple sau mai complicate, elemente vegetale redate fie naturalist fie stilizat, reprezentări (niciodată umane) de păsări şi animale reale sau fantastice. Culorile folosite sunt de obicei roşul şi brunul (în diferite nuanţe); mai rar, galbenul şi negrul. Păsările şi animalele sunt redate în mişcare sau în repaos, uneori având probabil semnificaţii simbolice şi fiind, poate, angajate într-o compoziţie, într-o scenă; dar până în prezent nu s-a descoperit niciun vas întreg care să confirme această presupunere.

Organizarea militară

Autorii antici, în general, subliniază virtuţile războinice ale daco-geţilor; şi într-adevăr, crearea, menţinerea şi prestigiul statului s-au fondat în mare măsură pe o bună organizare militară, atât ofensivă, cât şi defensivă.

Armata

V. Pârvan susţine că "unele procedee tactice, că ordinea de bătaie în unghi ascuţit pentru a străpunge frontul duşman, au fost învăţate de geţi de la sciţi". Mărturiile contemporanilor îndreptăţesc presupunerea (formulată de D. Berciu) că "în epoca lui Decebal exista într-adevăr o armată permanentă care se instruia mereu" şi că "se practica sistemul de recrutare teritorial-unională şi pe obşti". Dio Chrysostomos, care cunoştea situaţia din Dacia de după anul 89 e.n. relatează că "acolo la ei [la daco-geţi] puteai să vezi peste tot săbii, platoşe, lănci, peste tot cai, peste tot arme, peste tot oameni înarmaţi". În împrejurări speciale, getul dobrogean "C-o mână e pe armă, cu cealaltă pe plug", confirmă un alt martor ocular, Ovidiu.

Armata daco-geţilor era compusă din pedestrime şi din

corpuri de cavalerie. Termenii tratatului de pace încheiat de Decebal cu Domiţian, precum şi cei ai condiţiilor capitulării impuse de Traian arată clar că armata dacilor fusese instruită şi dotată urmând modelul armatei romane; că avusese, un timp, în serviciul ei instructori şi ingineri militari romani; şi că în doatarea ei intraseră şi arme şi maşini de război romane (fapte care au asigurat un înalt potenţial de război şi o foarte bună pregătire de luptă).

Cetăţi şi puncte fortificate

Cetăţile şi aşezările fortificate (unele datând din perioadă anterioară formării statului lui Burebista) constituie dovezi elocvente privind nu numai aspectele militare defensive, ci şi tehnică cu totul remarcabilă de inginerie militară a acestor construcţii. Numărul lor este considerabil. Numai în regiunea Moldovei au fost descoperite până acum peste 20, datând din epoca cuprinsă între secolele VI-III î.e.n.

Dintre cetăţile din această zonă a Moldovei, de-a dreptul impresionante erau îndeosebi cea din Stânceşti (jud. Botoşani) şi Bâtca Doamnei, de lângă oraşul Piatra Neamţ. Stânceşti şi Bâtca Doamnei au fost construite la date diferite, nu aveau exact aceeaşi destinaţie (Bâtca Doamnei era probabil şi un centru politic, nu numai economic şi religios) şi nu corespund exact aceloraşi structuri. Prima întinzându-se pe o suprafaţă de 45 ha, era apărată pe o lungime de un kilometru de un val de pământ lat (la bază) de 20-22 m şi având o înălţime care, încă şi azi, atinge 5,5 m; în timp ce şanţul (din care s-a săpat pământul pentru val) era lat de 20 m şi adânc de 7 m, în medie. A doua, cetatea de la Bâtca Doamnei, construită pe un pisc înalt de 140 m de la nivelul Văii Bistriţei, era închisă din două părţi, la început de un val de pământ şi de piatră lat de 6 m; iar ulterior, de un zid din lespezi de piatră (spaţiul dintre paramenţi - dublul zid de lespezi fiind umplut cu pământ şi piatră de râu).

Dar centrul defensiv al statului dac, situat în jurul centrului politic şi administrativ, era constituit din sistemul de cetăţi şi puncte fortificate (cetăţi puternice, fortăreţe, turnuri izolate de apărare sau de supraveghere) din Munţii Orăştiei: "un sistem de fortificaţii ce nu-şi are egal, nu numai la noi, dar nici în altă parte

a Europei" (I. H. Crişan).

La construcţia lor au lucrat desigur şi arhitecţi şi meşteri greci, după cum o dovedeşte tehnica elenistică folosită. Numărul de aproximativ 40 de cetăţi (câte au fost explorate arheologic până acum) din acest sistem şi din alte zone cuprinse în interiorul arcului carpatic, dar mai ales exemplele celor din Blidaru, Costeşti şi Grădiştea Muncelului, sunt suficiente pentru a reda o idee clară, atât despre monumentalitatea lor, cât şi despre concepţia şi tehnică constructorilor lor.

Puternică cetate de pe piscul Blidaru, cu două incinte ocupând o suprafaţă de aproape 6000 m² avea şase masive turnuri exterioare de apărare, poartă de intrare "în şicană", "cu piedică", platforme de apărare, un fel de cazemate, şi o dublă incintă, din blocuri de piatră fasonată. În general grosimea zidurilor complexului defensiv din Munţii Orăştiei varia între 2 şi 4 m. Cetatea de la Costeşti era apărată mai întâi de un val de pământ larg de 6-8 m la bază. Creasta valului era întărită cu o palisadă, din trunchiuri groase de lemn; în dosul valului, urma zidul de piatră, gros de 3 m şi mai multe bastioane. Între cele două paramente de zid din blocuri tăiate regulat (legate între ele de bârne groase, prinse la capete în jgheaburile săpate într-un bloc exterior şi altul interior) era umplutură de pietre şi pământ. În centrul sistemului defensiv din Munţii Orăştiei, cetatea de la Grădiştea Muncelului (situată la o altitudine de 1200 m) închidea între zidurile ei o suprafaţă de 3 ha. Aici este de localizat Sarmizegetusa, probabil localitatea de reşedinţă a regilor daci. Zidul de piatră perfect ecarisată al incintei militare (cu mai multe turnuri de apărare) atingea iniţial o înălţime mai mare decât cea păstrată până azi. Iar unul din turnurile de apărare din incinta cetăţii trebuie să fi avut înălţimea de 15 m. În Transilvania, aşezările fortificate apar încă din mileniul al II-lea î.e.n.; iar la începutul mileniului I î.e.n., acestor întărituri (cu val de pământ, şanţ şi palisadă) li se adaugă şi ziduri de piatră brută. Din perioada cuprinsă între secolele VIII-IV î.e.n. se cunosc peste 33 de asemenea aşezări fortificate (proto-dacice s-ar putea spune) unele din ele acoperind întinderi apreciabile: 67 ha aşezarea de la Corneşti, 78 ha cea de la Sântana (conform lui I. H Crişan).

Cunoştinţe ştiinţifice

Medicina dacilor

Platon, în dialogul său *Harmides*, 156 e - 157 b, îi atribuie lui Socrate unele afirmaţii despre *medicii traci ai lui Zamolxis*, care credeau că *tot aşa cum nu se cuvine să încercăm a vindeca ochii fără a fi vindecat capul, tot aşa nu trebuie să tămăduim capul fără a ţine seama de trup, cu atât mai mult nu trebuie să încercăm a vindeca trupul fără a încerca să tămăfuim sufletul*. Arian, în *Fragmente*, III, 37, scrie despre descântecele şi vrăjile menite să îndepărteze influenţele malefice sau, dimpotrivă, să le atragă contra unor oameni. Acestea erau stăpânite mai ales de către femei. Geto-dacii aveau şi cunoştinţe farmaceutice . Medicul grec Discoride (*De materia medică*, II-IV) reproduce 35 de denumiri de plante medicinale din limba dacă la care Pseudo-Apuleius mai adaugă încă 14. La Sarmizegetusa a fost descoperită o *trusă medicală*, care conţinea printre altele şi o *tabletă* medicamentoasă din cenuţă de la vulcanii mediteraneeni, cenuşă folosită ca absorbant pentru răni. La Poiana s-a găsit un craniu dac cu urme de trepanaţii.

Astronomia dacilor

În *Getica*, Iordanes scrie în detaliu despre *secretele astronomice* şi *teoria despre cele 12 semne ale zodiacului*, pe care Deceneu le-ar fi împărţit compatrioţilor săi. Menţionează evoluţia *globului de foc al soarelui* şi al celor *trei sute patruzeci şi şase de stele*, cunoştinţe care dacă cu adevărat au fost stăpânite de geto-daci ar fi putut sta la bază şi a unui calendar. Hadrian Daicoviciu pe baza teoriilor lui Constantin Daicoviciu presupune că la Sarmizegetusa, pe lângă construcţii religioase există şi un *templu-calendar*. Demonstraţia lui se bazează pe faptul că marele sanctuar circular din incinta sacră de la Sarmizegetusa cuprinde trei cercuri concentrice (un cerc din blocuri de andezit, unul din stâlpi de andezit şi un cerc de stâlpi groşi din lemn).

Limba

Cunoscutul geograf grec din epoca romană, Strabon, afirmă despre daci că "*au aceeaşi limbă ca şi geţii*" care "*sunt mai bine*

cunoscuţi de eleni, deoarece se mută des de pe o parte pe alta a Istrului şi totodată mulţumită faptului că s-au amestecat cu tracii şi cu misii." Din afirmaţia lui Strabon se deduce o relaţie lingvistică între daci şi geţi, dar totodată o relaţie între limbă vorbită de daci şi cea vorbită de traci. Geograful grec însă nu îşi argumentează afirmaţia, opinia sa nefiind confirmată direct de alţi autori. Indirect, prin faptul că romanii i-au numit daci pe geţi aşa cum susţine printre alţii şi Pliniu cel bătrân se poate considera şi o anumită relaţie lingvistică

O altă sursă privind limba dacilor se regăseşte în *Tristele* şi în *Scrisorile din Pont* ale poetului roman exilat la Tomis, Publius Ovidius Naso, care iniţial mărturiseşte că nu înţelege limbă vorbită de geţi şi că geţii, la rândul lor, râd prosteşte la auzul poemelor recitate de Ovidiu. Poetul, însă, afirmă ulterior că a învăţat limba geţilor şi că a şi scris un volum în limba acestora.

Scrierea dacilor

Aristotel, contemporan cu Androtion, se întreabă în *Probleme*, XIX, 28 - *De ce se numesc legi unele cântece? Oare pentru că înainte de cunoaşterea literelor se cântau, ca să nu se uite, precum era obiceiul la agatârşi?*. Această populaţie este localizată de Herodot la izvoarele Mureşului.

Dio Cassius (*Istoria romană*, LVIII, 7, 1.) ne spune că Domiţian *trimisese la Roma între altele şi o pretinsă scrisoare a acestuia, despre care se spune că a plăsmuit-o el*. În aceeaşi lucrare, Dio Cassius mai arată că în momentul în care *Traian a pornit împotriva geto-dacilor şi se apropia de Tapae... i s-a adus o ciupercă mare, pe care era scris cu litere latine că atât ceilalţi aliaţi, cât şi burii sfătuiesc să se întoarcă şi să facă pace*.

Arheologul şi istoricul român Constantin Daicoviciu consideră că pe vremea lui Burebista, *scrisul era folosit pentru însemne religioase, politice, cu litere greceşti*, iar în vremea lui Decebal s-a trecut la caracterele latine. Constantin Daicoviciu consideră însemnările de pe unele balustrade ale unui zid de la Grădiştea Muncelului reprezintă un album de nume de regi, mari preoţi şi alţi demnitari .

Pe un vas descoperit la Ocniţa-Cosota (jud. Vâlcea) apare inscripţia în greacă *Regele Thiamarcos*. Pe un alt vas găsit la Grădiştea Muncelului scrie cu litere latine *DECEBALUS PER SCORILO*, interpretat ca *Decebal, fiul lui Scorilo* sau o simplă marcă de olar.

Mitul lui Zamolxis

Mitul lui Zamolxis este redat diferit în numeroasele relatări antice, dar posibil ca varianta lui Herodot să fie cea mai apropiată de varianta reală, datorită faptului că este varianta cea mai detaliată şi pentru că *părintele istoriei* s-a inspirat din medii culturale apropiate de societatea getică, şi anume a cules date din coloniile greceşti pontice pe care le-a vizitat.

Pe scurt, pasajele lui din *Cartea IV*, 93-96, redau intenţia de a explica credinţa în nemurire a geţilor, şi anume după moarte ei merg la Zalmoxis. Sunt descrise şi ritualurile de trimitere a solilor la Zalmoxis (aruncarea în suliţi) ca şi alte rituri (tragerea de săgeţi către cer).

Se descriu în continuare faptele lui Zalmoxis-omul după întoarcere: introducerea dogmei imortalităţii omului şi alte rituri (tot de esenţă pitagoreică: ospeţele comune) şi actului retragerii într-o locuinţă subterană, urmat de apariţii periodice ale sale. La încheiera pasajului chiar Herodot îşi exprimă neîncrederea în unele detalii exprimate de el, mai ales asupra legăturii directe dintre Zalmoxis şi Pitagora. Totuşi pasajul a fost reluat de numeroşi autori, ale căror scrieri despre Zalmoxis pot fi încadrate tradiţiei lui Homer: Hellanicos (Obiceiuri barbare, 73), Clement din Alexandria (Covoarele, I, IV), Origene (Împotriva lui Celsus, II, 15), Iamblich (Viaţa lui Pythagoras, XXX, 73), Porphyrius din Tyros (Viaţa lui Pythagoras, 14), Suidas (Lexicon, 500).

Principalele forme folosite ale numelui în izvoarele străvechi sunt Zalmoxis, Zamolxis sau Salmoxis. Originea numelui este incertă, dar mulţi cercetători fac apropierea cu cuvântul zemel (pământ), termen de origine indo-europeană. Pe această bază, I.I.Rusu consideră că Zalmoxis era o zeitate a pământului[18].

Arta şi cultura

Folclorul dacilor

Practicile ceremoniale se împleteau cu muzică şi dansuri, ducând la un sincretism al formelor de expresie care a rămas specific folclorului şi obiceiurilor populare. Xenophon în *Anabis* , scrie despre dansurile războinice ale tracilor, între care unul cu caracter colectiv, în care mai mulţi dansatori înarmaţi simulau înfrângerea unor duşmani. Posibil ca aceste dansuri să fi existat şi la tracii nord-dunăreni şi să fi stat la baza Căluşului românesc. În *Tristele* lui Ovidius apare versul *Păstorul cânta din fluierele lui lipite cu smoală* Herodot mai aminteşte toba folosită de geţi, iar Athenaios menţionează fluierele şi o liră specific getică, numită *magadis*. O informaţie dată de Teopomp şi păstrată de Athenaios în *Banchetul înţelepţilor*, XIV, 24, ne spune că *geţii cântă din citerele pe care le aduc cu ei, când se găsesc într-o solie*. B.P.Haşdeu consideră că doina are o origine geto-dacă şi nu romană, deoarece romanii preferau genul epic spre deosebire de strămoşii românilor care preferau genul liric. În baza acestei idei B.P.Haşdeu aduce un argument privind continuitatea culturii geto-dacice după cucerirea şi retragerea romană din Dacia.

Legăturile dintre cultură şi artă la daci

Rolul pe care l-au avut daco-geţii în cultura românească este unul foarte însemnat. Pe lângă faptul că folclorul românesc, arta plastică, muzica, dansurile, ritmurile, obiceiurile, ceramica

româneşti conţin urme ale civilizaţiei acestui popor al tracilor, lexicul românesc conţine 100-200 cuvinte de origine dacică, ce denumesc părţi ale corpului omenesc, funcţii fiziologice, boli, stări afective, relaţii familiale, încălţăminte, îmbrăcăminte, locuinţă, gospodărie, floră şi faună (cele mai multe) etc. Pe lângă celelalte moşteniri daco-getice, cuvintele de origine dacică, intrate definitiv în fondul principal lexical al limbii române, arată încă o dată că poporul român este continuatorul civilizaţiei şi culturii daco-geţilor

Timpuri străvechi

Pe teritoriul României au fost descoperite vestigii de o rară frumuseţe ale culturilor neolitice; în acest spaţiu a înflorit civilizaţia geto-dacilor, un neam aparţinând marii familii a tracilor. Geto-dacii s-au impus în faţa celorlalte neamuri în condiţii de mare însemnătate istorică (în anul 335 î.e.n. ei au luptat împotriva celebrului Alexandru cel Mare, iar în jurul anului 290 î.e.n. ei au luat ca ostatic pe succesorul acestuia, regele Lisimac). Domniile elene au influenţat pozitiv cultura şi civilizaţia geto-dacilor, care au asimilat benefic această influentă.

Prin faptul că a reuşit să-i sperie pe geto-daci, expansiunea Imperiului Roman în Peninsulă Balcanică a contribuit la întărirea unităţii lor. La mijlocul secolului I al erei noastre, regele get Burebista reuşeşte să întemeieze un stat foarte puternic, unind triburile geto-dacice dintr-un spaţiu vast, care se întindea de la actualul teritoriu al Slovaciei până în Balcani; el a forţat toate oraşele pontice, de la Olbia la Apolonia din Tracia, să se supună stăpânirii sale. Lupta dintre armatele conduse de Burebista şi cele conduse de Iuliu Cezar urma să aibă loc în anul 44 î.e.n.; tocmai atunci însa împăratul roman a fost asasinat; după puţin timp, Burebista a avut aceeaşi soartă.

La începutul erei noastre, Imperiul Roman, în expansiunea să, s-a apropiat tot mai mult de Dunăre, geto-dacii neavând altă soluţie decât să menţină relaţii cu acesta, fie cordiale, fie ostile, să asimileze elemente ale civilizaţiei romane şi de tehnica militară. Aceştia vor ţine piept romanilor din punct de vedere

politic şi militar vreme de aproape un secol, până în vremea împăratului roman Traian. În anul 106 e.n., după lungi şi teribile războaie, acesta reuşeşte să înfrângă rezistenta eroică a dacilor, al căror rege, Decebal, intrat în legenda pentru curajul sau, a preferat să-şi ia viaţa decât să devină prizonierul romanilor. Generaţiile ce aveau să urmeze au păstrat în conştiinţa lor, ca pe o faptă glorioasă, rezistenta şi înfrângerea Daciei conduse de Decebal. Monumentele care dăinuie - Columna lui Traian, aflată la Roma, şi Tropaeum Trajani de la Adamclisi, Dobrogea - stau mărturie, prin scenele pe care le reprezintă, a curajului arătat de daci în apărarea ţinutului lor şi a munţilor lor ca o pavăză şi plini de bogăţii.

Cu toate suferinţele îndurate, includerea Daciei în Imperiul Roman a avut şi părţile ei bune: prin strădania localnicilor şi a coloniştilor romani, prin spiritul lor întreprinzător, Dacia atinge un înalt grad de dezvoltare materială şi spirituală, şi are loc un important proces de romanizare, cu amprente durabile, ce pot fi regăsite până astăzi în limba latină a poporului român, în numele sau în conştiinţa şi cultura. În etnogeneza poporului român elementul etnic primordial este cel geto-dacic, peste care se suprapune elementul etnic roman.

În anul 271 e.n., datorită crizei care macina Imperiul Roman, precum şi presiunii exercitate de popoarele barbare, Împăratul Aurelian s-a văzut nevoit să treacă la retragerea din Dacia a trupelor sale, a administraţiei şi a unei părţi din populaţia oraşelor, deplasându-le la sud de Dunăre. Cu toate acestea, majoritatea populaţiei, alcătuită din ţărani români şi daci romanizaţi, nu şi-a părăsit pământul, rămânând strâns legată de lumea romană sud-dunăreană. Daco-romanii, în contact cu popoarele barbare, au adoptat forme de organizare impuse de nou createle condiţii istorice. Ei s-au organizat în ceea ce marele istoric roman Nicolae Iorga numea "romanii populari" sau "romanii rurali", respectiv acele teritorii unde autoritatea imperială încetase şi a căror populaţie se grupase în organisme populare. Aceasta era considerată drept romani prin locuitori, care erau conştienţi că aparţin sau că aparţinuseră Imperiului Roman.

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIA GETO-DACILOR

Geto-dacii sunt consideraţi, pe bună dreptate, strămoşii direcţi ai romanilor. Aşadar, a vorbi despre cultura şi civilizaţia românească fără a o pune în evidenţă pe cea a geto-dacilor este ca şi cum ai şterge din înţelegerea omului matur copilăria să. Prea multe elemente din trecut s-au altoit în fizionomia poporului roman (e adevărat, foarte greu de pus în evidenţă) încât a înţelege ceea ce suntem presupune să facem acest pas înapoi, peste timp. Dar cine erau geto-dacii?

Etno-lingvistic, geto-dacii erau indo-europeni, din grupul satem, constituind ramura nordică a numeroaselor populaţii tracice.

Relativ la limba geto-dacilor, lingviştii au avansat mai multe ipoteze, cea mai consistentă aparţinând lui I.I. Russu. I.I.Russu conchide, în urma unei analize complexe a tuturor datelor problemei, ca ''pozitia limbii traco-dace este următoarea: un idiom indo-european independent din grupa de răsărit satem'' .

Una din cele mai importante probleme ale istoriei geto-dacilor o constituie delimitarea teritoriului locuit de geto-daci înainte de cucerirea romană. Descoperirile arheologice de la noi din ţară şi din străinătate i-au îndemnat pe cercetătorii avizaţi ai chestiunii să susţină că expansiunea geto-dacilor a avut ca puncte extreme Olbia .Bratislava , Cerepin (regiunea Lvov), la nord, Veliko Tirnovo, la sud. Cât priveşte răspândirea culturii ''clasice'' a geto-dacilor (sec.II i.d.Hr.-sec I d.Hr.), se susţine că ea cuprinde doua arii principale concentrice: o arie centrală, în care această cultură este reprezentată prin aşezări, descoperiri funerare, depozite, tezaure etc., în care principalele componente îşi găsesc antecedente locale, şi o arie periferică, unde descoperirile geto-dacice apar într-un mediu care, chiar dacă avusese iniţial un fond general tracic, a făcut parte apoi, în secolele IV-II i.d.Hr., din aria culturii Latène celtice (în vest) sau a celei scitice (în est) şi unde, deci, o origine locală e greu de dovedit. Această arie centrală poate fi cuprinsă între Nistru, Tisa, Carpaţii Nordici şi Balcani.

CIVILIZAŢIA GETO-DACILOR

Prin expresia ''civilizatia geto-dacilor'' desemnam ansamblul manifestărilor de civilizaţie ale geto-dacilor. Am făcut aceasta precizare din capul locului pentru a-l atenţiona pe cititor asupra faptului că: 1. în teritoriul geto-dacilor existau manifestări de civilizaţie aparţinând altor etnii (greceşti, celtice, scitice etc.), analiza lor ar fi presupus o scimbare de titlu (''civilizatii din spaţiul geto-dacic''), aspect ce nu corespunde obiectivelor demersului nostru; 2. civilizaţia geto-dacilor cuprinde elemente de împrumut, preluate de la etniile cu care a intrat în contact şi care aveau ceva de ''dat'' (numai din această perspectivă vom aduce în discuţie raporturile cu aceste etnii), iar pe de altă parte civilizaţia lor cuprinde elemente originale, rod al unor sinteze sau inovări (din această perspectivă se poate vorbi de civilizaţia ''geto-dacica'', adică a geto-dacilor, specifica lor); 3. adjectivul cel mai corect pentru a exprima fapte ale geto-dacilor este ''geto-dacic'' sau ''daco-getic''

STATUL GETO-DACILOR

În secolul I i.d.Hr., începând cu Burebista, lumea geto-dacica intra într-o altă etapă a evoluţiei ei, în etapa statală. Acum se poate vorbi de prezenţa unui rege la daci, în înţelesuri deosebite de cele date acestei funcţii pentru perioadă anterioară. Acum regele nu mai este atât un comandant de oaste, funcţie ce se va menţine în măsura deosebită, cât, din ce în ce mai mult, un legiuitor, un om preocupat de probleme administrativ-civile. Regele nu mai este, ca pe vremea lui Dromichaites, de exemplu, primus inter pares. Prezenta adunării armate lângă rege, în vremea aceasta, nu mai înseamnă ''democratie militara'', nu înseamnă transformarea regelui într-un şef militar doar. Începând cu Burebista, se poate admite instituirea principiului priorităţii agnaţilor la moştenirea tronului. După detronarea şi moartea lui Burebista statul sau a fost împărţit între fiii sau nepoţii sau alte rude ale marelui rege. Este greu să ne închipuim că Burebista nu a căutat, încă din timpul domniei, să-şi asigure tronul cu

moştenitori de sânge. Regele ajunge, în vremea statului dacic, un adevărat conducător, preocupat de toate problemele societăţii, de la purtarea războaielor şi până la ridicarea cetăţilor, de la apărarea clasei dominante şi până la reglementarea vieţii moral-spirituale. Preţuit de popor, glorificându-l când şi-a apărat tara, cum s-a întâmplat cu Diurpaneus, supranumit Decebalus, regele nu era considerat zeu. Puterea regelui geto-dacilor nu era despotică, ci mărginita, chiar controlată de un consiliu aristocratic, dar şi de adunarea poporului, ca la vechii macedoneni. Un absolutism întunecat, cumplit, sângeros, de rezonanţă orientală, teocratic, nu fiinţa la geto-daci. Prezenţa unui consiliu nobiliar, a adunării armate, nu a impietat asupra coerentei sistemului politic din statul geto-dacic. Nu cunoaştem cu exactitate ierarhia în cadrul conducerii statului geto-dacilor şi, implicit, a consiliului regal. Este sigur însă ca regele încerca un control al întregului stat printr-un aparat administrativ compus, în partea sa superioară, din tarabostes.

În antichitate, pentru ca o ţară să fie considerată că ar avea condiţie de stat era absolut necesară existenţa unei armate permanente. Dacă pentru timpul lui Burebista nu avem date sigure (nimic nu ne opreşte însă să ne imaginăm prezenţa unei numeroase gărzi personale pentru preîntâmpinarea eventualelor mişcări interne, pentru a domina şi ridică tributul de la oraşele greceşti supuse sau chiar pentru o rapidă intervenţie la hotare), pentru epoca lui Decebal însă, avem dovezi certe despre existenţa unei armate permanente. Astfel, în unul din discursurile sale Dion Chrysostomos (XII, 19), care, trecând prin Dacia lui Decebal după anul 87, adică într-o vreme de linişte şi pace din partea romanilor, spune că acolo el a văzut ''peste tot săbii, lănci, peste tot cai, peste tot arme, peste tot oameni inarmati''. Tot din timpul acestui rege, ştim de la Cassius Dio (LXV, 8, 5) ca una dintre condiţiile păcii impuse lui Decebal de către Traian în 102

prevedea ca regele dac ''sa predea armele, maşinile de război împreună cu constructorii acestor masini''. Or, o asemenea clauza echivala cu desfiinţarea unei armate cu caracter permanent. Dar dovada cea mai puternică o constituie cea arheologica. Este vorba de multitudinea cetăţilor dacice care, în timp de pace, aveau fiecare câte o garnizoană.

În ansamblul statului geto-dacilor un rol deosebit îl juca sacerdoţiul. Începând cu Burebista, cinul preoţesc geto-dacic a devenit o instituţie organizată şi cu funcţiuni social-politice foarte importante. Conducătorul sacerdoţiului era marele preot al cultului zeului cel mai cinstit de către geto-daci. Nu avem date cu privire la organizarea internă a sacerdoţiului. Despre preoţi putem afirma că se bucurau de mare cinste. Marele preot era un fel de căpetenie spirituală în societatea geto-dacica. Ei contribuiau, prin cultivarea şi întreţinerea unui anumit cult legat de ''panteonul'' pan-dacic, la întărirea unităţii politice a geto-dacilor, la păstrarea unei anume moralităţi. Contribuţia sacerdoţiului la crearea valorilor spirituale în societatea geto-dacica a fost, la vremea aceea, remarcabilă întrucât el era depozitarul aproape al tuturor cunoştinţelor ''stiintifice''. Cu toate acestea, statul geto-dacilor nu era unul teocratic, chiar dacă unii regi au deţinut şi funcţia de mare preot sau, ca în timpul lui Burebista, marele preot a avut o poziţie foarte importantă în stat.

Despre alte elemente, pe care le reclama fiinţa de stat în lumea popoarelor antice, şi anume: emiterea şi folosirea monedei ca mijloc de schimb, existenta oraşului, capitala etc. vom vorbi în paginile următoare.

Cu toate aspectele statalităţii geto-dacice mai sus prezentate, se poate spune însă, în final, ca acest regnum al dacilor încă nu a atins nivelul unui stat în adevăratul înţeles clasic. Lipsesc multe din caracteristicile unui stat antic. Scrisul, bunăoară, este rar

întâlnit şi în nici un caz nu exista o administraţie (cu un aparat funcţionăresc, cu birouri, arhive) unde să se redacteze actele şi dispoziţiile, să se codifice legile, să se ţină registre etc. Despre fruntarii bine delimitate (sau conştiinţa acestora), despre o eventuală organizare administrativă (dacă a existat), nu vem nici un fel de indicii.

Concluzia care poate fi desprinsa este ca statul dacic - ca formă de conducere, organizare, integritate etnică, centralizarea puterii, unitatea spirituală - ''se situează pe o treaptă inferioară raportat la monarhia elenistică..., îşi găseşte locul la mijloc, intre monarhia elenistică şi stătuleţele celtice'' .

STRUCTURA ŞI STAREA SOCIALĂ

Numele clasei nobiliare geto-dacice îl aflam în scrierile mai multor autori antici. Aşa, de exemplu, filosoful-calator în Dacia, Dion Chrysostomos, ne relatează, în ale sale Discursuri (LXXIII, 3), ca ''... aici, uneori, se pot vedea oameni având pe cap un fel de căciuli, aşa cum poartă astăzi unii traci, numiţi geţi ...'' . Aceeaşi denumire ne-o transmite şi Criton, care îi aminteşte ''pe geţii purtători de pileus (căciula)''. Cea mai importantă informaţie legată de numele clasei nobiliare aparţine lui Iordanes ce ne transmite, de fapt, o ştire raportată de Dion Chrysostomos: ''El (Dios Chrysostomos) spune că acei dintre ei (geţi), care erau de neam s-au numit la început tarabostes, iar apoi pileaţi...'' .

Aceşti nobili deţineau poziţii foarte importante în stat: în consiliul regal, în conducerea armatei, în aparatul administrativ, dintre ei se alegea regele etc. În plan economic aceşti tarabostes dispuneau de importante bunuri mobile (turme, cirezi, herghelii), erau interesaţi în negoţul cu străinii, probabil că aveau sclavi. Nu ştim nimic însă despre relaţiile lor cu cealaltă stare socială importanta - capillati, şi nu putem avansa date sigure despre faptul dacă tarabostes aveau moşii în proprietate privată sau le datorau regelui, iar dacă le aveau nu putem preciza dacă erau

situate în teritoriile obştilor sau în locuri neocupate de ele. În concluzie, aceşti tarabostes constituiau o clasă nobiliara războinică, puternică şi bogată, cu un rol social important. ''Se cuvine remarcat, totuşi, ca tarabostes nu se puteau manifesta despotic fata de popor, care avea încă solide drepturi politice şi în vremea statului dac''.

Despre cealaltă stare socială - capillati, izvoarele vechi ne spun puţine, doar Columna lui Traian fiind mai generoasă. Nu putem, din datele păstrate, să ştim numele lor geto-dacic, ci doar cel greco-latin, cum nu putem şti nici care a fost numele lor autentic de clasă. Numele lor, care nu are semnificaţie socială, este legat doar de înfăţişarea lor exterioară. Despre numele lor (latin - capillati, grecesc - comati), dicţionarele uzuale dau însemnarea de ''pletosi'', ''cei care poartă părul în plete'', însemnare ce corespunde reprezentărilor de pe Columna lui Traian.

Majoritatea istoricilor susţin că prin comati trebuie să înţelegem poporul de rând. Ca atare, aceştia deţineau poziţia dominantă în economia dacică, acoperind practic toate activităţile cunoscute, la vremea aceea, de economia Daciei libere. Nu poate fi neglijată însă participarea lor la acea adunare armată generală, cu rol politic şi militar important.

Cât priveşte categoria socială formată din sclavi şi captivi, se pot avansa în momentul de faţă, câteva idei. În vremea statului, Dacia nu mai era o furnizoare de sclavi lumii greco-romane decât, în cea mai mare parte, sub forma captivilor făcuţi de armatele romane expediţionare la Dunăre. Societatea geto-dacica atinsese un nivel al dezvoltării sale economice şi sociale, care să-i permită valorificarea locală a aparentului surplus de forţa de muncă, iar din punct de vedere spiritual să ducă la înlăturarea practicii vânzării ''conationalilor'' ca sclavi.

Prezenta sclavilor ca o categorie socială integrată în

economia Daciei este o realitate atestată de bune izvoare istorice. Dintre aceştia, captivii de război constituiau o categorie aparte, cu un statut special. Ei erau siliţi la cele mai grele munci, iar viaţa le era mereu în primejdie. Aceşti captivi nu se aflau la dispoziţia vreunui particular, ci în puterea regelui, a statului. Este foarte probabil ca regii daci, angajaţi într-un mare efort constructiv, acordau deosebită atenţie acestei componente a prăzii de război.

VIAŢA COTIDIANĂ

Prin expresia ''viata cotidiana'' desemnam civilizaţia în actu, adică acele manifestări de civilizaţie pe care le găsim în viaţa de toate zilele ale geto-dacilor, precum şi modul de convertire a unor fapte potenţiale de civilizaţie (tehnici şi obiecte, cunoştinţe de tot felul, norme sociale şi morale) în fapte de civilizaţie efective. Pentru că ce este civilizaţia dacă nu inserarea în viaţa de fiecare zi a fiecăruia a bunurilor culturale şi materiale, recunoaşterea valorii şi acceptarea valorii lor sociale şi individuale. Iar măsura civilizaţiei unui popor nu este altceva decât viaţa cotidiană a indivizilor acelui popor, felul lor de a se îmbrăca şi locui, de a se hrăni, de a se instrui, de a convieţui cu semenii, de a-şi duce viaţă de familie, de a-şi creşte copii, de a munci şi a-şi petrece timpul liber, raporturile lor cu natura etc. Dintre toate acestea ne vom opri doar la câteva aspecte, acelea despre care putem spune ceva cu certitudine.

a. Cele mai multe date le avem despre habitatul geto-dacilor, înţeles că tipuri de aşezări şi locuinţe, dar şi ca mod de locuire. Zona cea mai interesantă, dar şi cea mai studiată, este cea din Munţii ªureanu, zona asupra căreia ne vom opri cu preponderenta şi o vom oferi ca model pentru habitatul geto-dacilor.

Aşezările civile geto-dacice, preponderent rurale, pot fi grupate în trei tipuri distincte: răsfirate, caracteristice în general zonelor montane, chiar şi în epocile ulterioare, cvasicompacte şi compacte. În aşezările răsfirate, gospodăriile, uneori grupate câte două-trei, se aflau la sute de metri unele de altele şi erau dispuse pe terase parţial amenajate în pantele domoale sau piezişe ale înălţimilor. Alteori, pâlcurile de case erau situate, în funcţie de formele de relief existente, de aşa maniera încât eforturile pentru

amenajarea terenului în vederea ridicării construcţiilor să fie minime. În aşezările cvasicompacte se întâlneşte aceeaşi preocupare pentru dispunerea locuinţelor şi a anexelor gospodăreşti în funcţie de formele de relief, evitându-se înghesuirea construcţiilor chiar dacă terenul se preta la şiruri (străzi) de construcţii. În jurul locuinţelor din prima categorie se aflau, probabil, atât restrânsele terenuri arabile, cât şi păşunile. Lângă acelea din a doua categorie se aflau doar curţile şi grădinile sau livezile, pământul arabil şi păşunile comune fiind în afara ariei ocupate de aşezare. Nu putem însă avansa date certe referitoare la întinderea aşezărilor. În zona amintită, compacte sunt doar aşezările de la Fata Cetei, Fetele Albe şi Sarmizegetusa, toate situate pe locuri improprii, fapt ce a necesitat terasări pe versantele însorite ale înălţimilor. În cadrul acestor aşezări toate categoriile de construcţii se afla numai pe terase şi ele nu ocupau integral suprafaţa teraselor antropogene, rămânând loc pentru curţi. Din punct de vedere economic, aşezările în discuţie reprezentau, în primul rând, mari centre de producţie meşteşugărească şi mari consumatoare de produse agro-alimentare. Prin funcţia lor economică, ele reprezentau aglomerări protourbane, având un caracter oppidan, cum susţine H. Daicoviciu.

Cât priveşte locuinţele geto-dacilor, domeniu în care schimbările survenite în cursul dezvoltării istorice în ceea ce priveşte conceperea şi amenajarea sunt dintre cele mai lente, în zona Munţilor ªureanu domina locuinţele de suprafaţă, ridicate direct pe sol şi în majoritate din lemn. Unele locuinţe sunt patrulatere, altele sunt rotunde, ovale sau poligonale. Ca acest tip de locuinţă a evoluat din acelea adâncite sau semiadancite în pământ (prezente în zonele mai joase ale Daciei), o demonstrează, mai întâi, perpetuarea unor sisteme de construcţie ''improprii'' noului tip de locuinţă (ridicarea pereţilor pe un schelet de stâlpi înfipţi în pământ) şi, în al doilea rând, planul lor. Numai că acum nu mai avem de a face cu un schelet de stâlpi uniţi între ei cu împletitura de nuiele lipită apoi cu lut, ci din pereţi din lut armat cu lemn, deci fără pomenita împletitura de nuiele. În alte cazuri, la construcţiile poligonale cu încăperi concentrice, constatam aplicarea simultană a două sisteme diferite de ridicare a pereţilor. Cel de acum cunoscut (lut armat cu lemn), pentru

piesa ''centrala'' - patrulatera sau cu absida, şi altul cu piatra la baza peretelui sau a pereţilor din lemn ai încăperii sau ai încăperilor exterioare, specific locuinţelor de suprafaţă. Pietrele de la baza pereţilor, dispuse distanţat sau în şir continuu, nu constituiau temelia clădirii pentru că se aşezau direct pe suprafaţa amenajată a solului. Atât la clădirile poligonale, cât şi la cele rotunde, învelitoarea (acoperişul) era din şindrila montată pe căpriori, în faţete triunghiulare. Lumina pătrundea în locuinţa prin spaţiul dat de rostuirea şindrilelor sau prin lucarnele practicate în acoperiş.

La locuinţele cu plan patrulater, pereţii din lemn au fost ridicaţi totdeauna pe o bază de piatră. Se constată existenţa mai multor încăperi dispuse în şir sau grupat, indicii pentru planul evoluat al acestora. Învelitoarea era în două ape şi tot din şindrila. Pătrunderea în locuinţe se realiza prin uşi de lemn, iar în încăperi prin deschideri practicate în pereţi, uneori acoperite cu produse rezultate din prelucrarea unor organe interne ale animalelor. Pereţii erau, uneori, zugrăviţi, probabil în diverse culori. Înfăţişarea în ansamblu a locuinţelor trebuie să fi fost înfrumuseţata şi prin meşteşugite cioplituri în lemn şi prin ţinte ornamentale de fier. Podina încăperilor era din lut bătătorit, uneori înregistrându-se deschiderea unor gropi în această menite unor mici depozite de provizii.

Ieşită din comun este apariţia în zona capitalei dacice a locuinţelor cu etaj, construite cu aceiaşi pereţi din lut armat. Comunicarea între parter şi etaj se făcea, desigur, cu ajutorul unei scări interioare, confecţionată din lemn. Raportate la realităţile de atunci, acestea pot fi considerate palate.

La toate construcţiile cu mai multe încăperi destinaţia acestora era diferită. La acelea cu încăperi concentrice, în cazul în care ele constau din trei piese, prima, exterioară, era târnaţul, a doua magazia sau celarul, iar a treia încăperea propriu-zisă de locuit, după cum demonstrează amplasarea vetrei de foc şi inventarul acesteia.

Raportate la lumea ''barbara'' europeană, dar nu numai, de-a dreptul impresionante sunt captările de apă ale izvoarelor, conductele de teracota pentru apă potabilă, care, însumate, ajung la lungimi de kilometri, filtrele de plumb, cisternele simple, căptuşite cu lemn sau construite după cea mai avansată tehnică a

vremii, canalele dăltuite direct în stâncă sau alcătuite din blocuri anume cioplite, scările monumentale din piatră fasonată, drumurile pavate, unele din lespezi de calcar şi protejate de acoperişuri. Toate acestea, chiar dacă au avut drept modele construcţii similare din lumea greco-romana sau au fost realizate şi cu participarea unor meşteri străini, demonstrează nivelul elevat de civilizaţie la care ajunse o parte a lumii geto-dacice. Atari pretenţii de confort şi bunăstare, cel puţin în lumea capitalei şi la nivelul stărilor superioare ale locuitorilor, se dovedesc net superioare celui al popoarelor vecine şi sunt de comparat cu realităţile din lumea greco-romana.

b. Despre modul de hrănire al geto-dacilor putem avansa, mai mult pe cai deductive şi pe baza materialului descoperit, câteva idei. La nivelul stărilor înstărite, aşa cum ne arata descoperirile arheologice, hrana era complexă, abundentă, completata cu produse rafinate din import (untdelemn, vin), regulată şi obţinută, în marea ei majoritate, prin prelucrarea alimentelor de bază. Nevoile acestora erau asigurate printr-un comerţ activ cu celelalte regiuni ale Daciei. Dacii, ca şi alte popoare, cunoşteau tot felul de metode de conservare îndelungată a unor produse (uscare, afumare, folosirea sarii, îngheţarea etc.) şi de păstrare a acestora (gropi arse, chiupuri şi hambare pentru tot felul de grăunţe, vase din lemn, ceramica sau metal pentru alte produse). Fiecare locuinţă, cum am văzut, avea amenajata vatra pentru foc, folosit pentru gătit şi încălzit. Multitudinea obiectelor din fier (cuţite, topoare etc.), dar cele mai multe din lemn şi ceramică (linguri, stachini, oale etc.), întregesc imaginea unei îndeletniciri civilizate în acest sens.

Stările mai nevoiaşe (oamenii de rând) erau mult mai dependente de natura din acest punct de vedere, aspect păstrat până spre zilele noastre. Procurarea hranei era o problemă, hrana în sine era dependenta de tipul de ocupaţie al comunităţii respective, de sezon, de zonă geografică etc. Credem că nu greşim dacă afirmăm că hrana acestora era predominant de provenienţa animalieră, completata cu produse vegetale foarte diverse (culese din natura îndeosebi, dar şi cultivate), că gradul de prelucrare era modest şi ca obţinerea acesteia era ocupaţia principală a tuturor membrilor familiei, fiecare în felul său. Nu de puţine ori tentaţia civilizaţiei greco-romane i-a împins, şi din acest

motiv, dacă nu exclusiv din acest motiv, pe geto-daci la acţiuni de pradă la sudul Dunării. Evident, cel mai greu, pentru omul de rând era perioada de iarnă.

c. Despre viaţa de familie a geto-dacilor ştim puţine lucruri. Familia lor, ca şi la alte popoare ale vremii, îndeosebi din cele mai evoluate, era una patriarhala, în care cultul strămoşilor, rolul bărbatului şi un ansamblu de moravuri şi norme de viaţă (vom reveni) jucau un rol foarte important. În perioadă la care ne referim, aşa cum am văzut, încetase practică mai veche a vinderii unor copii ca sclavi. De asemenea, susţin cei mai mulţi specialişti ai perioadei, geto-dacii din vremea statului erau monogami, fapt dovedit de două preţioase documente - Columna lui Traian şi Trofeul de la Adamclisi, unde bărbaţii daco-geti sunt înfăţişaţi cu câte o singură femeie. În moralitatea vieţii de familie la geto-daci un rol foarte important l-a avut sacerdoţiul din timpul statului geto-dacic. De creşterea copiilor mici se ocupau cu predilecţie mamele. De la o anumită vârstă, de educarea acestora pentru viaţa se ocupau bărbaţii, în cazul băieţilor, şi mamele, în cazul fetelor. Era acesta, în lipsa unuia organizat - scoală, ca şi în cazul grecilor sau romanilor, sistemul tradiţional, care s-a păstrat în societatea noastră până în vremile contemporane, în mediul rural încă cu valente deosebit de importante.

d. Îmbrăcămintea geto-dacilor cu greu poate fi surprinsă în toate detaliile şi ipostazele sale. Columna lui Traian, monumentul de la Adamclisi şi câteva piese de argintărie (Surcea, Herăstrău) ne permit să desprindem doar câteva aspecte din ceea ce se poate numi portul (costumul) geto-dacilor. Bărbaţii purtau pantaloni lungi şi largi, strânşi pe gleznă, doua tunici, una mai scurtă cu mânecă lungă, care, probabil, se bagă în pantaloni, alta mai lungă, despicata în părţile laterale şi încheiată bord à bord pe piept, încinsa pe talie cu o curea subţire şi cu poalele căzând până aproape de genunchi. Pe deasupra purtau o mantie închisă cu o fibulă pe umărul drept, care, după franjurii mari ce o mărginesc, putea fi dintr-o ţesătură miţoasă. În picioare purtau opinci. Nobilii purtau pe cap o bonetă moale, asemănătoare celei frigiene; oamenii de rând umblau descoperiţi, dar se pare că mantiile erau prevăzute cu glugă. Femeile purtau o tunică lungă până la pământ, încinsa pe talie şi degajând gâtul, peste care puneau alta tunica mai scurtă, închisă, se pare, la fel ca şi cea bărbătească.

Purtau şi ele mantie, care însă se drapa liber. Părul îl aveau lung, pieptănat cu cărare, în onduleuri mari, pe lângă obraji şi adunat într-un coc amplu pe ceafă. Nu purtau nimic pe cap. Cu anumite ocazii sau la anumite tipuri de îmbrăcăminte, cu siguranţă însă la stările bogate, se purtau tot felul de podoabe (brăţări spiralate, fibule, colier-lant, centura-lant, bijuterii din metale nobile). Dincolo de aceste aspecte generale, se poate deduce totuşi caracterul sumar şi sărăcăcios al îmbrăcămintei celor cu stare socială scăzută, dificultatea producerii şi asigurării îmbrăcămintei pentru toată familia în mod continuu. Multe din elementele de îmbrăcăminte textile erau înlocuite sau suplimentate, pentru timpul rece, cu tot felul de blănuri şi piei, mai mult sau mai puţin prelucrate.

e. Cât priveşte îngrijirea sănătăţii, igiena zilnică, ritmul zilnic de viaţă, nu putem spune aproape nimic cu certitudine, mai ales în ce-i priveşte pe cei mulţi, poporul de rând. La nivelul aristocraţiei geto-dacice din zona capitalei existau, cu certitudine, astfel de preocupări. Diversele obiecte (oglinzi, ''trusa medicala'' etc.), conductele de apă, canalele şi gropile de gunoi atestate prin descoperirile arheologice ne îndeamnă spre concluzia existenţei unor preocupări de igiena şi sănătate. Contactul cu lumea romană şi grecească a deprins aristocraţia geto-dacica şi cu o anume viaţa mondenă.

Religia geto-dacilor

Religia geto-dacilor, că a tuturor popoarelor din antichitate, constituie unul dintre subiectele cele mai pasionante, atât prin fascinaţia subiectului în sine, cât mai ales prin aura creată în jurul lui de către o literatură de tot felul. Deşi istoriografia noastră (dar nu numai) a reuşit achiziţii notabile, ea este totuşi destul de departe de a avea şi a ne oferi o imagine a religiei geto-dacice cât mai completă şi general acceptată.

Intre problemele de bază ale religiei geto-dacice se înscrie caracterul acesteia. După o lungă disputa între specialişti, ipoteză care susţine caracterul politeist al religiei geto-dacilor tinde să se impună. Îl atenţionam pe cititorul mai puţin avizat ca

superioritatea (mai degrabă farmecul, profunzimea şi bogăţia) unei religii nu este dată de caracterul său, o religie monoteistă nu este mai evoluată decât una politeista, şi, ca atare, nu trebuie să manifeste nici un fel de reţineri subiective în a accepta caracterul politeist al religiei geto-dacilor.

Mult mai dificilă este situaţia atunci când trebuie să se arate natura zeităţilor adorate de geto-daci, atributele sau elementele legate de ierarhizarea într-un ''panteon'', ori date despre perioada când au fost la apogeul adorării lor.

Zeul cel mai frecvent menţionat la autorii vechi este Zalmoxis (specialiştii nu au ajuns la un consens asupra formei numelui: Salmoxis - Zalmoxis - Zamolxis). Cât priveşte natura şi atributele sale, unii susţin că este o divinitate chtoniană, alţii că este uraniana. Mai vechea teorie potrivit căreia Zalmoxis ar fi fost fiinţa pământeană s-a dovedit a fi fantezistă. În vremea lui Burebista şi al lui Decebal , se pare că Zalmoxis nu mai era însă adorat ca zeitate supremă, fiind destul de probabilă chiar prezenta sa în ''panteonul'' geto-dacic. O astfel de ipoteza se sprijină pe faptul că la autorii greci de după Herodot, Zalmoxis este amintit ca o divinitate veche, iar unii autori latini (Vergilius, în Eneida, Ovidius, în Pontice şi Tristele) şi greci (Dion Chrysostomos) arata adorarea lui Marte de către geto-daci de o manieră neobişnuită în perioada Burebista-Decebal. Acestui zeu, ne spune Iordanes, ''i se jertfeau primele prăzi, lui i se atârnau pe trunchiurile arborilor prăzile de război cele dintâi şi exista un simţământ religios adânc în comparaţie cu ceilalţi zei, deoarece se părea că invocaţia spiritului său era ca aceea adresată unui parinte''.

În ceea ce priveşte alte zeităţi adorate de geto-daci, documentele literar arheologice vorbesc despre divinităţile feminine Hestia şi Bendis, prima considerată drept protectoare a focului din cămin şi a căminului, în general, a doua - zeiţă a pădurii, a lunii, a farmecelor şi protectoare a femeii.

Deşi nu sunt suficient de explicite, izvoarele vechi lasa totuşi să se înţeleagă că Zalmoxis, Gebeleizis, Marte, Hestia, Bendis, ca zeităţi, erau adorate nu de un trib anume, ci de către geto-daci în totalitatea lor. Aşadar, se poate vorbi de prezenţa unui ''panteon'' la geto-daci (în sprijinul acestei afirmaţii situându-se gruparea marilor sanctuare de la Sarmizegetusa şi a altora asemănătoare în alte locuri ale Daciei), de unitatea lor spirituală şi de existenţa conştiinţei comunităţii etno-lingvistice.

Un alt element al religiei geto-dacice îl constituie aşa-zisa credinţa în nemurire. ''Nemurirea'' a fost considerată adeseori că un element specific concepţiei religioase a geto-dacilor, care i-ar fi deosebit între toate popoarele antichităţii. S-a considerat a fi o filosofie, o doctrină promovată de Zalmoxis a cărei esenţa ar fi credinţa în nemurirea sufletului. Împărtăşim ideea potrivit căreia ''nemurirea'' geto-dacica este o credinţă obişnuită, ca ''dincolo'' vor continua viaţa pământeană în mare desfătare. Această credinţă nu are nimic fenomenal, excepţional, în sensul unei spiritualizări sublime, cum s-a prezentat adeseori în tot felul de cărţi.

Viaţa religioasă a geto-dacilor se afla sub controlul şi conducerea sacerdoţiului despre care am vorbit mai înainte. Este posibil ca în vremea lui Burebista, marele preot Deceneu să fi săvârşit o adevărată reforma religioasă, conştient de autoritatea castei preoţeşti pe care o conducea şi de rolul major al religiei ca element de unitate politică a geto-dacilor. Aceasta reforma nu a fost violentă, şi este foarte probabil că geto-dacii adorau în acest Marte nu numai pe zeul războiului, el având şi atribuţii care, poate, aparţineau altor divinităţi, cum ar fi cazul lui Zalmoxis, de pildă.

Strâns legată de viaţa lor religioasă, dacă nu cumva chiar parte a acesteia, sunt miturile şi riturile geto-dacilor.

Mitul cel mai cunoscut este cel al lui Zalmoxis, dacă nu este

cumva şi singurul despre care ştim ceva. Faptul că din tezaurul de mituri geto-dacice, pe care efervescenta culturală afirmata de acest popor ne dă dreptul să-l presupunem că ar fi fost deosebit de bogat, s-a păstrat şi a ajuns până la noi în primul rând acest mit (mai degrabă ''mitul'' mitului lui Zalmoxis) se datorează consemnărilor scrise ale unor autori străini. Curiozitatea stârnită de oamenii îndepărtatelor tărâmuri carpato-danubioano-pontice, ecoul acţiunilor geto-dacilor şi formaţiunilor lor politice, dar şi o recunoaştere a calităţilor intrinseci ale mitologiei lor au determinat aceasta aplecare a scriitorilor antici asupra spiritualităţii geto-dacilor. Mitul lui Zalmoxis a reprezentat, probabil, cel mai important şi cel mai reprezentativ mit al geto-dacilor. Acest mit şi însuşi personajul sau central s-au cristalizat devreme în lumea geto-dacica, ca rezultat al unor fenomene de sincretism desfăşurate pe diferite planuri cultural-istorice. În epoca clasică a statului geto-dacic, cultul Zalmoxian scade ca intensitate, pentru că mai târziu urmele sale să dispară, din diverse motive, din spiritualitatea daco-romanilor şi din folclorul românesc.

Despre riturile geto-dacilor, foarte bogate, ca la oricare popor antic, de altfel, putem avansa câteva idei doar în legătură cu câteva dintre acestea. Herodot, Valerius Maximus şi Pomponius Mela ne vorbesc de întristarea ce-i cuprindea pe Traci (subliniem traci) la naşterea unui copil, stare manifestată prin plânsul rudelor apropiate, care nu vedeau în viaţa pământească decât prilej de suferinţe şi greutăţi.

Cât priveşte ritul de înmormântare, în epoca clasică a civilizaţiei lor geto-dacii practicau cu preponderenta incineraţia; inhumaţia se întâlneşte mai rar. Mormântul de incineraţie plan reprezintă tipul cel mai des întâlnit la geto-daci. De cele mai multe ori resturile funerare sunt pur şi simplu aşezate într-o groapă, în puţine cazuri fiind depuse în prealabil într-o urnă.

Mormintele plane cu caseta din piatră sunt extrem de rare. Cu prilejul înmormântării se făceau anumite jertfe, se aşezau în groapa obiectele de care mortul ar putea avea nevoie în viaţa de apoi, precum şi vase cu mâncare şi băutură. La moartea celor bogaţi se făceau şi ospeţe funerare cu spargerea rituală deasupra mormântului a vaselor folosite.

La geto-daci întâlnim, în ansamblul riturilor de sacrificiu, atât jertfele umane (constatate, dealtfel, şi la alte popoare), cât şi sacrificarea de animale şi ofrande, acestea două din urmă devenind, probabil, destul de timpuriu preponderente.

CUNOŞTINŢE ŞTIINŢIFICE. SCRISUL LA GETO-DACI

Multă vreme geto-dacii nu au cunoscut şi nu au folosit scrisul, cel puţin aşa ne spun specialiştii, avându-se în vedere că până la prima parte a epocii Latène nu avem nici un indiciu, deocamdată, care să probeze contrariul. Pentru vremea respectivă însă analfabetismul nu era ''semnul infailibil al unei subdezvoltari'', cum sublinia H. Daicoviviu, şi nici una din cauzele acesteia. Se putea ajunge la un grad suficient de înalt de dezvoltare fără a simţi nevoia scrisului, societatea geto-dacica fiind o dovadă elocventă a acestui lucru. Numai ca de la un anumit moment a fi în istorie şi a face istorie înseamnă nevoia scrisului. Acest moment este resimţit şi de lumea geto-dacica. Contactele cu lumea greacă şi romană, cu statele din ''noua confederaţie daca'', stadiul dezvoltării sociale, economice şi culturale, angrenarea în marile evenimente politice ale antichităţii

europene de la Dunărea de Jos, au impus cunoaşterea şi folosirea scrierii în societatea dacică. Dacă în vremea lui Burebista şi imediat după el preponderenta era folosirea scrierii greceşti, în secolul I d.Hr. preponderent, în scrierea geto-dacilor, era alfabetul latin. Chiar dacă în lumea dacică se cunoştea scrierea, fireşte, ea nu a fost niciodată la îndemâna oricui. Exemplele de folosire a scrierii sunt rare, cele pomenite în izvoarele literare se referă la conducători, iar descoperirile arheologice în acest domeniu sunt aproape în totalitate la Sarmizegetusa. Scrierea a rămas, la geto-daci, un apanaj al curţii regale şi al preoţimii înalte.

Cât priveşte aşa-zisele cunoştinţe ştiinţifice ale geto-dacilor (din societatea geto-dacica, mai precis), majoritatea istoricilor, unii dintre ei cu mai puţin discernământ, invoca vestitul pasaj din Geticele lui Iordanes. Acesta, entuziasmat de cele aflate despre activitatea lui Deceneu, pe care îl considera strămoşul sau, scria: ''... Observând dispoziţia lor (a dacilor) de a-l asculta în toate şi că ei sunt din fire inteligenţi, i-a instruit în aproape toate ramurile filozofiei, căci el era în aceasta un maestru priceput. El i-a învăţat morala, dezbarandu-i de moravurile lor cele barbare; i-a instruit în ştiinţele fizicii, făcându-i să trăiască potrivit legilor naturii ...; i-a învăţat logica, făcându-i cu mintea superiori celorlalte popoare; arătându-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune; demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor şi toate secretele astronomice şi cum creşte şi scade orbita lunii şi cum globul de foc al soarelui întrece măsura globului pământesc şi le-a expus sub ce nume şi sub ce semn cele trei sute patruzeci şi şase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit la apus spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc. Vezi ce mare plăcere ca nişte oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filozofice când mai aveau puţin răgaz de războaie. Puteai să-l vezi pe unul cercetând poziţia cerului, pe altul proprietăţile ierburilor şi ale arbuştilor, pe acesta studiind creşterea şi scăderea lunii, pe celălalt observând eclipsele soarelui şi cum, prin rotaţia cerului, soarele vrând să

atingă regiunea orientală este dus înapoi spre regiunea occidentală ...''

În acest text al lui Iordanes exagerările sunt evidente, dar ar fi o greşeală respingerea sa în bloc. Dincolo de vesmântul sau naiv, textul oglindeşte un tablou real, nu acela al unui întreg popor preocupat de astronomie, botanică, filosofie etc., ci al unei restrânse categorii de învăţaţi ocupaţi cu astfel de îndeletniciri, nu ''intelectuali'' de meserie (societatea geto-dacilor făcând prea puţine progrese pentru ca în sânul ei să apară filosofi şi oameni de ştiinţă specialişti), ci preoţi. Aceşti preoţi daci posedau şi mânuiau, pentru a-şi spori autoritatea, un minimum de cunoştinţe ştiinţifice, bazate pe seculara experienţa a poporului şi pe contactul cu lumea greco-romana, în primul rând.

Datele oferite de Iordanes sunt completate însă şi de alte izvoare literare (Dioscorides, de exemplu) precum şi de descoperirile arheologice. Dintre acestea din urmă, cel mai strălucit exemplu rămâne marele sanctuar circular din incinta sacră a Sarmizegetusei. După unele interpretări mai noi, altarul incintei, numit şi ''Soarele de Andezit'', constituie un posibil cadran solar (astrolab).

ASPECTE LINGVISTICE

EVOLUŢIA LIMBII ROMANE

Din secolul al XIII-lea până la

începutul secolului al XVII-lea

Grafia:

Fonetica limbii romane aşa cum se oglindeşte în textele din secolul al XIII-lea până în secolul al XVI-lea pune cercetătorilor o serie de probleme.Studiul grafiei textelor se impune ca o prefaţă necesară studiului foneticii.

Textele din sec. al XVI-lea sunt scrise, în majoritatea lor, cu ajutorul alfabetului chirilic, textele religioase semiunciala întrebuinţată în manuscrisele slavoneşti din sec. al XV-lea şi al XVI-lea, iar textele netraduse cu caracter cursiv.Pentru a atinge realitatea fonetică care se ascunde sub această haină împrumutată şi rău adaptata limbii romane, grafia chirilică trebuie interpretata.Niciodată grafia nu e bine adaptată la sunetele unei limbii, pentru că exista tot felul de sunete şi de varietăţi de sunete intonaţii care nu pot fi redatecu ajutorul unui alfabet obişnuit, care notează sunete-tip şi foneme.

Numai lingvistul poate reda într-o măsură oarecare aceste nuanţe prin întrebuinţarea unor alfabete speciale în fiecare sunet e notat printr-un semn.Pe de altă parte, se întâmpla ca un alfabet care notează aproximativ exact sunetele unei limbi, la un moment dat, numai notează exact aceste sunete, din cauza evoluţiei foinetice

Principiile fonologiei ne lămuresc asupra felului cum se face notarea prin scris a sunetelor vorbite.Sunetul-tip este o medie a diferitelor pronunţări ale unui sunet, de exemplu sunetul-tip e este medie tuturor e-urilor pronunţate în mod real, un e abstract.Fenomenul este unitatea fonologică a limbii care nu poate fi analizată în unităţi mai mici şi succesive.Este o clasă de sunete.Fenomenul deci nu e un sunet ci o reuniune de particularităţi fonetice folosite de vorbitor şi care sunt recunoscute de auditor.

Urmarea acestor constatări e ca scrisul notează sunete-tip şi fenomene, sunetele de care dispunem grupându-se într-un număr limitat de tipuri sonore pe care ne-am desprins să le recunoaştem în sunetele vorbite şi pe care am învăţat să le notăm cu literele alfabetului.Scrisul e deci o aproximaţie şi semnele care ne stau la dispoziţie pentru a nota sunetele unei limbi ne sunt impuse de societate, prin şcoli.Ele se aplică unor tipuri fonetice limitate :

consoane şi vocale.

Ţinând seama de aceste consideraţii vom putea da o soluţie justă problemelor pe care le ridică interpretarea grafiei noastre vechi.

Alfabetul chirilic, aşa cum este întrebuinţat în secolul al XVI-lea a fost aplicat la notarea sunetelor limbi romane către sfârşitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea.În sfârşit mai trebuie ţinut seama de faptul că, în multe cazuri, s-au aplicat cuvintelor romaneşti reguli ortografice slave:

1. a notează diftongul ia ex.:apoa=apoia ; celua=celuia
2. a,i+l,r sunt notaţi uneori ca în cuvintele slave l+b(b),r+b(b)
3 grupul ng este notat gg
ex.:laggori=lingouri
4. -------- din interiorul cuvintelor sau la final nu au nici o valoare fonetică
5. în privinţa accentuări textelor de multe ori ea nu corespunde cu realitatea fonetică, în sensul că sunt indicate ca accentuate vocale care nu puteau comporta accentul.
6. Paiericul care în textele slavoneşti indica locul unei vocale omise în scris, are acelaşi rol în textele romaneşti şi apare notat după consoane.

Alternantele grafice:

Numim alternante grafice grfiile diferite care apar fie în acelaşi text, uneori pe aceeaşi pagină sau în acelaşi rând, fie în texte diferite şi care notează un singur sunet, de exemplu grafiile lege-lege şi den-din.

Cauzele care provoacă alternantele grafice sunt următoarele:

1. tradiţia grafică şi evoluţia limbii; menţine grafia lege(cu e), evoluţia limbii impune grafia lege(cu e)
2. un sunet complex şi deci greu de notat
3. coexistenţa în graiul aceleiaşi persoane a două sunete, unul produs prin evoluti fonetica şi celălalt importat din altă regiune şi impus prin condiţii de viaţă socială
4. aspectul grafic al cuvitelor slave provoacă alternante

Toate textele din secolul al XIII-lea-XIV-lea cunosc alternantele grafice.În textele în care nu sunt copii, alternanta nu se poate explica decât prin criteriile arătate mai sus.

Începând cu secolul al XIII-lea, elemente ale limbii romane sunt atestate în textele scrise în limba cancelarie:latină, maghiara

şi slava.
În monumentele de limba din secolele al XIII-lea -al XV-lea vocalele în hiat apar într-o formă depăşită în zilele noastre;ex.:uo astăzi o.În privinţa consonadismului e de observat că graiurile din Ţara Romana şi din sudul Ardealului prezintă un stadiu mai avansat decât graiurile din Moldova.În sintaxa, în secolul alXVI-lea se manifestă o puternică influenţa a limbii slavoneşti sau a celei maghiare asupra sintaxei textelor romaneşti traduse din aceste limbi.Vocabularul primeşte foarte multe elemente variate, pe calea cărturărească.

În regulă generală, trebuie ţinut seama, în interpretarea faptelor de posibilitatea ca o intonaţie semnalată într-un punct oarecare al teritoriului dacoromân să fie locală sau răspândită numai pe un teritoriu restrâns.Aşadar, când vreun izvor oarecare ne indica, de exemplu, ca ea fusese monoftongat în secolul al XIII-lea în cutare localitatea din Transilvania, acesta nu atrage după sine concluzia că fenomenul este general.În domeniu vocalismului e de semnalat faptul că e nu fusese încă acceptat în drept.e accentuat urmat în silaba următoare de e fusese diftongat în ea la o epocă anterioară.u final dispăruse din sctis încă din secolul al XIII-lea.Notaţiile cu b,b la finală în documentele slave nu redau o vocală redusă ci reprezintă o simplă grafie fără valuare fonetică.

Intre e şi u în hiat s-a dezvoltat un v; ex.:grevul-greul.Fenomenul e semnalat astăzi în mai multe regiuni ale domeniului dacoromanesc.În domeniul morfologiei sunt de semnalat particularităţile următoare: genit-dativul numelor proprii masculine terminate ca Stoicai.La numele în a găsim genit-dativul în îi.

Pe lângă terminaţia în -ure a pluralelor neutru, apare terminaţia mai recentă -uri.Genit-dativul numelor proprii se construieşte cu articolul lu.

Două tipuri de texte:cele mai vechi texte romaneşti cunoscute astăzi datează din secolul al XVI-lea.Aceste texte sunt de două categorii:

a. texte traduse
b. texte netraduse: scrisori particulare, însemnări zilnice, acte oficiale şi juridice de natura variată.

Deosebirile dintre aceste două categorii de texte privesc limba şi împrejurările care au provocat apariţia lor.Diferenţele de

limba sunt examinate mai departe; vom examina aici împrejurările în care au apărut categoriile de texte indicate mai sus şi cauzele care au provocat aparutia lor.

Vechea slava.

Limba cancelarie a culturii şi a biserici româneşti în secolul al XVI-lea era vechea slava.Prin vechea slava bisericească sau vechea bulgara se înţelege limba în fraţii Constantin şi Metod fiii unui înalt funcţionar grec din Salonic, au scris traducerile religioase pe care le-au efectuat în parte la Constantinopol şi mai târziu în Moravia, în anii 863-865.O parte din boierime cunoaşte slava.Astfel ştim că Stefan cal Mare se adresează în slavoneşte în 1503 unui sol polon.Slavona va fi scoasă din slujbă bisericească foarte târziu printr-un proces lent, care a durat ani de zile: Astfel tipărirea Liturghierului romanesc al lui Dorosftei este considerată drept o invatie îndrăzneaţă.

Transformările fonetice

Structura gramaticala a limbii romane este de origine latină. În timp, asupra cuvintelor acţionează legile fonetice:
-caderea consoanelor finale(m,n,t,s):
- ventum>ventu>vânt
-filum>filu>firu>fir
-callis>calli>cali>cale
-consoana “i” intervocalica se transforma în “r” (fenomen numit rotacism):
-solemn>soare
-consoana dubla “l” se reduce la “l”:
-olla>ola>oala
-caballus>cabalu>cal
-disparitia lui “h” iniţial:
-herba>erba>iarba
-grupul consonantic “ct” devine “pt”:
-nocte>nopte>noapte
-grupul “cs” devine “ps”:
-cocsa>coapsă
-vocala”o” se transforma în diftongul “oa”:
-solemn>soare
- “ b” trece în "v" şi apoi cade

Romana comună:

Stadiul de limba anterior sciziunii provocate prin deplasarea spre sud a grupului aromân se numeşte straroman, roman primitiv său roman comun.Creare şi menţinerea unei limbi comune pe teritoriul întins de formare a limbii romane se explică prin necesitatea în care s-au găsit grupurile sociale din acel teritoriu de a comunica între ele; existenţa limbii comune implica existenţa unei populaţii care vorbea această limbă şi a unei civilizaţii unitare impuse acestor grupuri umane. Din cercetarea vocabularului de origini diferite a limbii romane rezulta că această civilizaţie era de tip rural: pastoral şi agricol.

Unitatea romanei comune presupune existenţa de raporturi sociale frecvente intre grupuri; acesta unitate s-a rupt, în momentul plecării spre sud a strămoşilor aromâni.Unitatea de civilizaţie a romanilor, în epoca de comunitate, oglindită în unitatea limbii, este un fapt de o mare importanţă pentru dezvoltarea ulterioară a romanei;limba comună, formată atunci şi-a menţinut omogenitatea într-o aşa măsură încât divergentele dialectale din sânul dacoromânei sunt minime, iar deosebirea faţă de grupul aromân nu sunt de natură să împiedice trecerea uşoară de la un sistem ligvistic la altul, unuitatea originara grupurilor fiind şi astăzi aparentă.

După cum, potrivit unei tendinţe generale,limba romana s-a diversificat în cursul epocii sale de comunitate , tot astfel, potrivit unei alte tendinţe generale, dialectele derivate dintr-o limbă comună iau cu sine din truchiul comun tendinţa de a inova în aceeaşi direcţie, şi grupurile odată separate dezvolta inovaţii la fel.

Cele cinci declinări latineşti se reduc în limba romana la trei, dispărând declinările IV şi V;

Se păstrează cazurile din limba latină, cu excepţia ablativului.

Se menţin cele trei genuri din latina.

În limba romana, apare articolul, care nu exista în limba latină, acesta formându-se dintr-un pronume latinesc.

Numeralele sunt în majoritate latineşti;

Verbul moşteneşte cele patru conjugări, menţinându-se, în mare, aceleaşi categorii gramaticale specifice din latina;

Părţile de vorbire neflexbile sunt, de asemenea, păstrate;

Sintaxa este , în genereal, moştenită din limba latină;

Lexicul este în majoritate latinesc, vocabularul fundamental fiind 60-66% de origine latină.

Dialectele limbii romane

Fiecare limbă îşi are propriile dialecte. În limba romana comună întâlnim dialectele dacoromân, aromân, istroromân, maglenoroman. În cadrul dacoromânei se pot identifica unele deosebiri, ceea ce face să se vorbească de subdialecte, fără însă a modifica uniattea gramaticala a limbii: muntean, moldovean, maramureşean, crişan, bănăţean; în cadrul subdialecteleor se nasc graiurile, spre exemplu graiul vrâncean, oltean, ialomiţean etc.

Primele texte romaneşti.

Cele mai vechi documente slave cunoscute astăzi, scrise în ţara Românească şi în Moldova, datează din 1364 şi 1392.Pentru a scrie cărţi de cultura într-o limbă, alta decât vechea slavă, într-un timp când numai greacă, latină şi slava erau recunoscute de biserica ca limbi de cult şi oficialitatea de le noi păzea cu sfinţenie întrebuinţarea limbii slave, era necesară o revoluţie.

În traducerile cărţilor bisericeşti în româneşte nu era deci un fapt divers, aşa cum ar fi fost simplă însemnare românească făcută, la un moment dat într-o localitate oarecare a ţării noastre.Diferenţa dintre textele traduse şi netraduse apare deci cu evidentă: traducerea textelor bisericeşti, în secolul al XVI-lea, nu poate fi concepută decât <<provocată>> de o cauză exterioară şi ni lupta cu canoanele bisericii ortodoxe.Atât textele romaneşti din secolele al XVI-lea care întrebuinţează o ortografie tradiţională adică fixată într-o epocă aterioara, cât şi câteva ştiri precise ne arată că s-a scris româneşte în secolul al XV-lea.

Primele traduceri romaneşti

Primul text romanesc care ne-a fost tradus este scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung din 1521.Curând după această dată apar traducerile romaneşti de cărţi religioase.Aceste traduceri manuscrise, în starea în care ne-au provenit, nu conţin nici prefeţe nici epiloguri nici vreo altă însemnare care să ne permită să le datăm şi localizam alrfel decât prin ipoteza.

Primele traduceri romaneşti ne-au provenit sub formă de copii fără să putem stabili cu precizie dacă între aceste copii şi originalele pierdute trebuie presupuse copii intermediare.Localizarea şi datarea primelor traduceri romanest nu se pot face aşadar decât prin ipoteza luande-se în consideraţie particularităţile lor de limbă.Sunt o serie de particularităţi ligvistice ale acestor texte, printre care ratacismul şi prezenţa unor cuvinte maghiarie cu circulaţie restrânsă, care ne permit să localizăm primele traduceri româneşti în Maramureş şi în nordul Ardealului vecin.Dacă comparam limba primelor traduceri romaneşti cu limba diaconului Coresi din a doua jumătate a secolului al XVI-lea constatam o serie de divergente atât fonetice cât şi lexicale, între aceste două categorii de texte.

Admiţând că primele traduceri romaneşti nu au nimic în limba lor care să nu poarte data din secolul al XVI-lea, nu rămâne să examinăm explicaţiile care au fos date cu privire la impulsul care a provocat traducerea în româneşte a cărţilor religioase.

Gruparea textelor pe regiuni dialectale.

Dacă grupam laolalata textele din secolul al XVI-lea care au trăsături fonetice comune, obţinem o clasificare pe regiuni dialectale, în sensul că textul provine dintr-o regiune naturală.Pentru textele netraduse în afară de textele din secolul al XVI-lea, câteva texte de la începutul secolului al XVII-lea, numărul exemplelor a fost mărit fără a întrece prea mult limita secolului al XVI-lea.

Sintaxă.

În studiul sintaxei se face deosebirea între textele traduse şi textele netreduse.În textele traduse deseori fraza românească imita frază din originalul slavonesc sau maghiar.Singurele fapte de reţinut sunt abaterile de la modul străin: asemănările chiar dacă nu un aspect romanesc risca să fie imitaţii.

Elementele vocabularului:

Vocabularul traducerilor este diferit de vocabularul textelor netraduse.Traducătorii dispuneau de un lexic sărac şi aveau la îndemâna termeni romaneşti suficienţi care să corespundă tuturor termenilor slvonesti sau maghiari din versiunea biblică.S-au întrebuinţat diferite procedee pentru a ocoli aceste dificultăţi pe lângă procedeul de a traduce mai mulţi termeni din textul biblic în unul singur în româneşte, traducătorii au recurs de cele mai multe ori, la procedeul mai simplu de a introduce în textul lor cuvinte slavoneşti sau maghiare care nu avea echivalent românesc.În felul acesta un număr mai mare de elemente străine au pătruns în vocabularul traducerilor.

Majoritatea acestor cuvinte nu apar în textele care reprezintă, cel puţin în parte, limbă vorbită, de exemplu în scrisorile particulare.

Bazele limbii române literare:

În timpul din urmă s-au ridicat obiecţii împotriva tezei după care subdialectul muntean ar forma baza limbii romane literare, începând din secolul al XVI-lea.G. Istrate, pornind de la afirmaţi că diaconul Coresi venit de la Braşov la Târgovişte nu ar fi pafticipat la traducera cărţilor romaneşti pe care le-a tipărit, elimina subdialectul muntean din discuţie şi substituie graiul din regiunea Brasov-Orastie.

Istrate pleacă de le o presupunere ne demonstrabila: aceea ca diaconul Coresi nu ar fi participat la traducerea cărţilor pe care le-a tipărit.Într-adevăr, ştirile privitoare la activitatea diaconului Coresi sunt sumare.Istrate nu a vzut însă ca referinţă la Coresi este inutilă pentru ca toţi cercetătorii sunt de acord că nu a existat, şi nici nu a existat în secolul al XVI-lea, un subdialect al sudului Transilvaniei.

Întrucât sudul Ardealului şi , deci, inclusiv refiunea Brasovului, aparţine grupului de graiuri muntenesti, este evident că toate cărţile tipărite de Coresi şi de ucenicii săi sunt o mărturie a subdialectului din Muntenia.În privinţa vocabularului cărţilor tipărite de Coresi, am arătat mai de mult ca Coresi împreună cu colaboratorii săi, a eliminat din textul pe care l-a tipărit termenii care nu aveau circulaţie în sudul Transilvaniei sau termeni mai puţini cunoscuţi.

CONTEXT FONETIC	CUVINTE ROMÂNEŞTI DE ORIGINE LATINĂ
a accentuat + n (+consoană)	a se modifica în î canto → cânt canem → câne plango → plâng
l intervocalic	l se modifică în r solem → soare molam →moară salem → sare
grupuri consonantice cl, gl	cl şi gl în dacoromână se modifică în k’, g’ clavem → cheie clamo → chem glandem → ghindă

Limba romana în sec XVI

În secolul al XVI-lea, principala limbă literară folosită de români a fost slavona. În slavonă era liturghia bisericii ortodoxe, și tot în slavonă actele emise de cancelariile domnești ale principatelor române - practic slavona avea rol de limbă oficială. Totuși, în acest veac are loc începutul scrierii în limba română.

Primul document în limba română cu datare certă este scrisoarea lui Neacșu din Dlăgopole (azi Câmpulung), scrisă în

1521.

Poate chiar înainte de 1521 s-a folosit limba română în scris în mânăstirea Peri din Maramureș (azi în regiunea subcarpatică a Ucrainei), de unde s-au păstrat manuscrise în grai maramureșean rotacizat, dar datarea acestora nu este sigură.

În 1544 este tipărit la Sibiu „Catehismul Luteran”, fiind prima carte tipărită în limba română. Tipăritura nu s-a mai păstrat până azi, fiind distrusă într-un incediu. Totuși, se cunoaște existența ei, datorită unor chitanțe în care se menționează plata sumelor aferente către tipografii pentru această carte. Începând cu 1560, diaconul Coresi editează la Brașov primele cărți tipărite în limba română.

Dialectele limbii romane

Dialectul daco-roman s-a dezvoltat în nordul Dunării, pe teritoriul actual al României, are numărul cel mai mare de vorbitori, a evoluat ca limba literară, dar şi-a diversificat în timp variantele regionale, subdialecte: bănăţean, crişan, maramureşean, moldovean şi muntean.

Dialectul aromân s-a dezvoltat în zone din mai multe ţări balcanice (Grecia, Albania, Macedonia, Bulgaria), scris cu alfabet grecesc, apoi latin, are o literatură cultă; aromânii au trecut şi în secolul al XX-lea prin strămutări dintr-o zonă în alta, datorită frământărilor istoriei; mulţi s-au stabilit în România.

Dialectul megleno-roman , intermediar, între cele două menţionate mai sus, cca. 5000de vorbitori în zone restrânse şi compacte (regiunile Meglen şi Salonic din Grecia,Voivodina din Serbia, oraşele Gevgelija şi Skopje din Macedonia); lipsesc scrierile culte, în literatura populară s-au păstrat câteva culegeri de la începutul secolului al XX-lea

Dialectul istro-roman se afla în curs de dispariţie, cca 1500 de vorbitori, în nord vestul Croaţiei (mai ales sate din peninsula Istria); are o literatură populară (dominată de basme scurte, snove, proverbe), puţine scrieri culte.

DIMITRIE EUSTATIEIVICI BRAŞOVEANUL (1730-1796) Director al şcolilor Naţionale Neunite din Transilvania, autorul primei

gramatici româneşti, iniţiatorul primei reviste economice din ţară, creator de cărţi bisericeşti şi şcolare – iată doar câteva din marile contribuţii pe care Dimitrie Eustatievici le aduce pe altarul culturii naţionale. Fiu al protopopului şcheian Eustatie Grid [1], născut în anul 1730, în şcheii Braşovului, învaţă carte în şcoala de lângă Biserica Sf. Nicolae – prima din ţară – condusă şi reorganizată pe atunci de tatăl său. Din anul 1744 este înscris la prestigioasa Academie Teologică din Kiev (înfiinţată de mitropolitul român Petru Movilă), unde, învăţând teologia şi filozofia în limbile de cultură ale timpului, slavă, latină şi greacă, îşi însuşeşte vaste cunoştinte de cultură universală[2]. Nu se cunoaşte durata studiilor făcute aici, dar cele două atestate, eliberate în limba latină de Academia amintită – păstrate în arhiva muzeului (doc. 173) – conving asupra faptului că Dimitrie Eustatievici a reuşit să se ridice la nivelul cerinţelor acestei înalte instituţii spirituale. Primul atestat, eliberat la 19 aprilie 1753, de prefectul Academiei Georgius Czezerbaki, în limba latină, certifică: "***După ce magnificul domn, Dimitrie Eustatievici s-a transferat la Academia din Kiev s-a dedicat şcolii teologice şi a dat dovadă de străduinţă în bunele moravuri, datorită respectului şi recunoştinţei la care a ajuns. Eu doresc şi socotesc că trebuie să fie recunoscută valoarea, credinţa acestuia. Pentru domnul Dimitrie Eustatievici eu depun mărturie. Scrisă cu mâna mea şi prin sigiliul din partea amintitei Academii de mai sus. Kiev, anul 1753, aprilie 19 zile. Prefectul Academiei din Kiev, ieromonah Georgius Czezernaki.***" (Document aflat în Arhiva Muzeului Bisericii Sf. Nicolae: hârtie pergamentată, sigiliu din ceară roşie, semnat). Cel de-al doilea atestat, emis dor pentru 4 zile după precedentul, de data aceasta de către rectorul Academiei, Georgius Konicki, tot în limba latină, completează în conţinut informaţiile : "***Prin strălucirea şi generozitatea în orice domeniu, domnul (n.n.Dimitrie Eustatievici) de o demnitate şi o ţinută deosebită, lucru care este important să fie cunoscut, ecunoscut şi arătat, că acest domn Dimitrie Eustatievici, student priceput în ştiinţele prezente, a dovedit o hărnicie deosebită în Academia din Kiev, atât în domeniul artelor libere, cât şi în ştiinţele teologice.***

Printr-o atitudine modestă, prin ţinută deosebită, cât şi printr-o înclinaţie însufleţitoare spre ştiinţe prin hărnicie şi inteligenţă pe o lungă perioadă de timp a promovat studiile sale cu o apreciere maximă şi fiind un model de probitate, modestie, inteligenţă şi integritate deosebită. Drept urmare a acestui lucru, în anul 1753, luna aprilie, ziua 23, după ce s-au dat voturile şi în alte Academii celebre şi renumite, să termine şi să promoveze studiile sale până la cel mai înalt grad s-a cerut şi de la Academia sus numită o atestare a acestuia cu privire la ţinuta lui şi ştiinţa sa, atestare, care este semnată de şigiliul acestei Academii solemne şi chiar şi de mâna mea semnată.". Celelalte ,,Academii solemne'', la care face referinţă atestatul, nu le cunoaştem. Unii cerecetători consideră că Dimitrie Eutastievici a studiat şi la Moscova, iar alţii apreciază că a urmat cursurile universităţii din Halle (Germania). Ambele supoziţii sunt posibile, atât timp cât atestatul confirma mai multe Academii, iar cronicarul braşovean, , Joseph Trausch (1702-1770) afirmă: "***Item komm des Pope Staţie în Kronen Sohn, aus Teutsch landen heim ;er hatte în Halle studieret***" (de asemeni a venit fiul preotului Staţie din Germania; el a studiat în Halle). Or, afirmaţia cronicarului local, atât de bine imformat asupra realităţilor, nu poate fi pusă la îndoială, fiind contemporan evenimentelor. Ştiut fiind adevărul că în anul 1753 Eustatievici îşi termină studiile teologice şi de filozofie la Kiev, iar întoarcerea în ţară are loc doar după doi ani, putem înţelege că în acest interval a urmat cursurile vestitei universităţi germane, motiv pentru care istoricul Sultzer, care l-a cunoscut personal, îl aprecia în termenii elogioşi: "***ein Mann von dem besten Karacter und ein Kenner der moisten europenischen besondere slavischen Sprachen***" (un om de cel mai bun caracter şi a mai multor limbi europene cu precădere slave, cunoscător) . La numai 2 ani de la sosirea sa în şcheii Braşovului, definitivează prima gramatică românească, care poartă în manuscris un pompos titlu: "***Întru mărirea sfintei cei de o fiinţă, făcătoarei de viaţă şi nedespărţitei Troiţe a Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh, GRAMATICA ROMÂNESC, afierotisită prea blagocestivului, prea luminatului şi prea***

înălţatului domn şi oblăduitor a toată Ungro-Vlahia, domnului Io Constatin voievod, acum întâi izvodită prin Dimitrie Eustatiev Braşoveanul, metodos prea folositor şi prea trebuincios întărit cu pilde prea foloşitoare aşezat cu rânduială dreaptă şi rodit în Bulgaria (şcheiul) Braşovului, anul 1757 sep.1“. Se certifică din titlu, nu numai autorul, dar şi locul (şcheii Braşovului), precum şi anul definitivării, (1 septembrie 1757), dată la care începea şi anul şcolar, care corespundea şi cu începerea anului bisericesc. Dacă formularea în stil medieval corespundea gramaticii lui Smotriţki, editată la Râmnic în anul 1755 şi pe care Eustatievici a cunoscut-o în timpul studiilor din Rusia, în schimb conţinutul modelat după gramaticile latine, trimite la gramatica lui Gregorius Molnar, scrisă în limba latină şi editată pentru a doua oară la Cluj, în anul 1756. Faptul că Dimitrie Eustatievici închină gramatica sa domnului muntean Constantin Mavrocordat, căruia îi dedica în prefaţă şi un cuvânt de afierotisire pentru vrednicia de ,,apărător învăţăturilor celor adevărate’’, poate sugera adevărul că dascălul şcheian întrezărea posibilitatea tipăririi cărţii sale în Muntenia, unde se imprimase de altfel, şi gramatica rusesacă a lui Smotriţki (la Târgovişte,1755). Prin lucrarea sa, Dimitrie Eustatievici, nu numai că urmărea o adaptare după gramaticile latineşti, slave sau greceşti, şi eavând un alt model în limba română, realizează o carte proprie limbi noastre, pusă în slujba şcolii. La aceasta contribuie şi exemplele aplicative, foloşite mai mult în partea de sintaxă, constând din proverbe, cugetări, diferite fraze cu conţinut educativ, extrase din Biblie sau din operele unor scriitori şi filosofi antici ca : Homer, Aristotel, Demostene, Plutarh, Platon, Socrate, Herodot ş.a. Dacă în prima parte a gramaticii, consacrată ortografiei şi în care se ocupă pe lerg de alfabetul chirilic şi scrierea limbii române, de accentul cuvintelor şi de semnele de punctuaţie, se observă o mai consecventă păstrare a modelului slav, în schimb în celelate trei părţi (etimologia, sintaxa şi prozodia) se observă o colaţionare a gramaticilor folosite, în special cea latină a lui Molnar, din care preia atât elemente de structură, cât şi prezentarea noţiunilor sub formă euristică. Se recunosc şi modele greceşti, în special în ultima parte a lucrării, dedicată prozodiei şi în acest sens se poate cita gramatica lui Cnstantin Lascaris din secolul al XV-lea, pe care,

de altfel o şi menţionează fiindu-i la îndemână, datorită multiplelor ediţii şcolare din secolul al XVIII-lea. Se poate remarca – după constatarea lui Nicolae Ursu – că, în ciuda multor modele folosite, fiind ,,ştiuitor de mai multe limbi europene'', n-a fost zadarnic efortul lui Eustatievici de a oglindi în lucrare cât mai judicios structura morfologiei şi sintaxei limbii române, de a consemna cu grijă eventualele excepţii de la regulile stabilite, de a face să se vadă ,"***deşteptăciunea limbii romaneşti, cât este şi ce feli este şi cât este dialectul românesc, mai îndestulat sau mai neîndestulat decât alte dialecte***". Cititorul de azi poate înţelege, citind gramatica lui Eustatievici, cât de mare a fost strădania acestuia pentru a modela particularităţile limbii române la terminologia găsită de el în gramaticile pe care le cunoştea. În cadrul foneticii, el denumeşte vocalele şi consoanele, ,,glasnice''şi ,,soglasnice'' sau ,,împreună glasnice''; Virgulă o numeşte ,,împiedicare'' sau ,,jumătate de soroca''; punctul era ,,întreaga împunsătură sau soroacă''. Morfologia este denumită etimologie, în cadrul căreia ''numele'' era de fapt substantivul, ''numele adaugător'' definea adjectivul; numeralul era ,,numele numărător''. Cazurile sunt numite ,,căderi'', fiind 6 la numar'': numitoare (nominativ), născătoare (genitiv), dătătoare (dativ), pricinuitoare (acuzativ), chemătoare (vocativ) şi luătoare (acuzativ)''. Conjugările erau ''înjugături'', interjecţiile ,,în mijloc aruncătoare'', conjunctiile- ,,pentru împreunare'' ş.a.m.d. Fireşte că această gramatică a fost folosită şi la şcoala bisericii Sf. Nicolae din şchei, unde Dimitrie Eustatievici, funcţiona ca dascăl, cu atât mai mult cu cât în protocolul dascălilor se consemnau pentru această perioadă ,,copiii care vor învăţa gramatica'', cu obligaţia de a plăti 20 fl., spre deosebire de cei care învăţau alte materii şi plăteau cel mult 6 fl. pe an. Pe de altă parte, slujitorii şcolii din şchei semnau ca ,,dascăli normalicesti'', iar scoala figura în actele oficiale ca ''scoală de normă'' sau ,,normală'', deci depăşea statutul unei şcoli elementare. Aceasta l-a determinat pe Eustatievici să copieze gramatica sa în 2 exemplare, unul fiind folosit la şcoala din şchei, iar altul pentru a fi predat domnului Muntean în vederea publicării lui. Începând cu anul şcolar 1786, când se înfiinţează Directoratul şcolilor Naţionale Neunite din Transilvania cu sediul la Sibiu, Dimitrie Eustatevici este numit primul director al acestei

prestigioase instituţii, după ce funcţionase o scurtă perioadă de timp ca secretar episcopal al Mitropoliei Ardealului cu sediul pe atunci la Răşinari şi Sibiu. În nouă calitate de director şcolilor naţionale pe care o îndeplineşte până la moarte (1796), o primă iniţiativă este înfiinţarea unui curs de pregătire pedagogică, cu durata de şase săptămâni, care încă de la început, s-a bucurat de un larg răsunet, fiind frecventat anual de numeroase cadre didactice din lumea satului. Cum era de aşteptat, se preocupă în mod deosebit şi de bunul mers al şcolii din şchei, interesându-se în continuare de frecvenţa elevilor şi asigurarea şcolii cu cadre necesare. Printr-o adresă semnată la 30 septembrie 1789, Eustatievici solicita inspectorului şcolar Ioan Marcu, de la şcoala Bisericii Sf. Nicolae, să întocmească un tabel cu toţi părinţii care nu şi-au trimis copiii la şcoală. Drept urmare, inspectorul întocmeşte un tabel cu 61 părinţi menţinând numele şi adresa lor (documente necatalogate în arhiva muzeului). La numai câteva luni, printr-o nouă adresă Eustativici dispune ca "***plata dascălilor să se plătească din venitul bisericii……..şi de la părinţii copiilor nimic să nu tragă … şi toţi oamenii să de-a copiii la scoală, să înveţe …şi să i-a seama –*** îl avertiză Eustatievici pe Ioan Marcu ***– că dascălii să înveţe cu usărdie pruncii şi să păzască şcoala şi pruncii să meargă la şcoală…***''. În încheiere ţinea să-i atragă atenţia :"***Dumneata sileşte cu şcoala spre osăbit binele şi lauda dumitale***" (doc. 719/1790). Tot în urma intervenţiilor sale, guvernatorul Transilvaniei emite la 13 iulie 1787 un decret pentru înfiinţarea unei şcoli capitale în şchei. Începutul a fost mai mult decât promiţător, căci în primul an al funcţionării şcolii capitale, acelaşi guvernator felicita pe organizatorii ei în termeni elogioşi [12] Cu toate acestea, exigenţele lui Dimitrie Eustatievici sunt şi mai mari, căci la puţin timp după aceasta, la 24 mai 1789, nemulţumit de starea şcolii , se adresează inspectorului şcolar , acelaşi Ioan Marcu, cumnatul său, pe un ton destul de poruncitor: "***încă o dată să chemi în faţa părintelui protopopului, a preoţilor, a jupanului Zăhării (n.n.Dumă) şi a jup. Niculiţii Nicolaus (n.n Nicola Nicolau) şi a jup. staroşti şi a cinstiţilor juraţi, pe aceia, care au făgăduit a da ajutorul cel sfânt pe seama procopsitoarei învăţături şi tinerea şi păzirea***

legăturii ce s-au făcut cu ştirea înălţatului, crăescului Guberniu şi cu întărirea Curţii Împărăteşti, să nu dea pricină a rămânea mai slabă decât la sate proaste … fiindcă nu iese vreo sumă mare, care să treacă peste putinţa averii şi puterii dumnealor…şi mie îmi cade cu ruşine – scria Eustatievici în încheiere – că arăt că patrioţii mei, că aşa parolişti sunt, pe care eu pretutindeni îi laud şi îi aduc pildă bună spre întătrirea numelui celui bun al dumnealor…Dumneata să le citeşti cartea aceasta şi să le-o tălmăceşti, doară doară să vor înţelege şi nu vor aştepta mijlociri şilitoare să-i întâmpine…". Strădaniile directorului Eustatievici se dovedesc în continuare zadarnice, căci în cursul anului 1792 curatorii bisericii se plâng magistratului că nu pot scoate de la oamenii din şchei salariul dascălilor, motiv pentru care şcoala este în continuare puţin frecventată. Din ce în ce mai bolnav, Eustatievici nu mai este în stare să intervină pentru redresarea situaţiei şcolare. La puţin timp, în 1796 când încă nu împlinise vârsta de 66 ani se stinge din viaţă lăsând urmaşilor o contrbuţie valoroasă la dezvoltarea învăţământului românesc. Ca pedagog, Dimitrie Eustatievici era conştient de necesitatea înzestrării şcolii cu manuale şcolare de valoare. În acest scop realizează mai întâi un "***Catehism mic sau scurta pravoslavnica mărturisire a legii greceşti neunite***", editat la Sibiu, în anul 1789 în limbile sârbă, germană şi română. Pentru realizarea acestei cărţi, colaborează cu mai mulţi cărturari între care Ioan Raici, pentru textul slavon, Teodor Ioanovici, pentru cel german, iar în perioada când era bolnav, Eustatievici apelează la ajutorul cronicarului bănăţean Nicolae Stoica din Haţeg. Într-o primă formă acest Catehism a fost publicat la Viena 1776), bucurându-se de un real interes din parte bisericilor ortodoxe şi a şcolilor din subordine, căci în acelaşi an Maria Tereza dispune, prin statut şcolar, să se folosească această carte obligatoriu, în şcolile româneşti dependente de mitrpolia din Carloviţ. Tot la Sibiu, în anul 1789, Eustatievici tipăreşte "***Ducere de mână sau povăţuire către aritmetică sau socotelă***" cu text bilingv, român-german, foloşindu-se, deşigur, de manualul lui I. Fellinger, publicat la Viena (1774) pentru şcolile elementare săseşti. În anul 1790 în aceaşi tipografie sibiană edita

“***Dezvoaltele şi tâlcuitele evanghelii a dumunicilor sărbătorilor şi oarecărora zile***“, din care s-a păstrat un exemplar şi în arhiva din şchei (C.V.419). După cum apreciază autorul în prefaţă (f.2-6), “***cartea este rânduită a se ceti… pentru că e plină de învăţătură şi sunt vrednice (epistolele) de a se cerceta şi a se înţelege … ca să ştim învăţăturile pentru obiceiurile cele bune ale noastre***“. Cartea conţine, pentru prima dată, o metodică de predare în şcoala timpului, motiv pentru care citǎm câteva fragmente: “***Dascălul să poruncească, prin ucenicii adunaţi împreună, rar să citească… arată capul său stihul împreună, de la care începe stiucul şi ascultă… toate acestea… le scrie după modelul slovelor pre tabla cea neagră a şcolii, porunceşte de vreo câteva ori să le poftorească şi toţi împreună să le zică apoi dechilin… ştiucurile sau părţile le aduce înainte ca să le facă mai cunoscute supt ştiute învăţături şi îi învaţă totdeauna stihul, între care şi ştiucurile cele vrednice de luare de seamă, se află… Dascălul le tâlcuieşte lucrurile cele prea vrednice de luare de seamă… Mai pre urmă, dascălul arată învăţăturile creştineşti şi obiceiurile cele bune, care să cuprind în Evanghelie şi însemnează locul său stihul. Învăţătorul, care iaste iscusit va şti singur toate acestea să facă…***’’. În prefaţa acestei cărţi se face referinţă la o altă carte a sa, numită ,,Cartea iadului’’, despre care nu avem cunoştinţă, nefiind înregistrată nici în Bibliografia Românească Veche şi nici în alte studii de specialitate. După un an, tot pentru trebuinţele şcolii, Eustatievici tipăreşte ,,sinopsis, adecă cuprinderi în scurt a cei vechi şi cei noao scriituri, adică a Biblii’’, reeditată la Sibiu în anul 1808, în tipografia lui Jan Bart şi la 1830, în cea a lui Georgius de Clozius. În condiţiile în care, în toate regiunile tării, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, apar bucoavne, Eustatievici editează, la Sibiu, în anul 1788 “***Bucoavna pentru pruncii cei rumâneşti***“, propunând text bilingv, român şi german. În anul 1792, tot la Sibiu, Eustatievici redactează un alt manual, intitulat ,,Scurt izvod pentru lucruri de obşte şi dechilin în scrieri de multe chipuri’’, pe care îl tradusese din limba slavă “***pentru trebuinţa catiheţilor şi***

dascălilor neuniţi“, pregătind astfel material didactic pentru şcoala pedagogică de la Sibiu. Nicolae Iorga, studiind un ,,Sbornic’’ voluminos, provenit din Braşov, considera că ,,însemnările de cronică’’, înscrise pe filele de forzaţ, i-ar aparţine lui Dimitrie Eustativici[14], iar Ioan Pop apreciază că şi ,,cronica Braşovului’’ socotită anonimă, a fost scrisă de Dimitrie Eustatievici şi după modelul ei, s-au copiat ulterior celelalte cronici publicate de N. State şi I. Crăciun’’. În ultimul an al vieţii, ,,cu preţul vătămării sănătăţii şi scurtarea vietii’’ sale, traduce şi tipăreşte, la Sibiu, ,,Alexandria sau viaţa lui Alexandru Macedon’’, din care am putut identifica, în şchei, un exemplar, lipsit de prefaţă şi fila de titlu (C.V.1181). La sfârşitul cărţii Eustatievici adaugă o frumoasă poezie, având ca temă vitejia. Animat de idealuri iluministe, încearcă, în anul 1789, să pună bazele unei reviste romaneşti, în Ardeal, cu numele ,,Foaia română pentru econom’’, pe care voia să o editeze sub egida ,,Societăţii filosoficeşti a Neamului Românesc din Marele Principat al Ardealului’’. Autorităţile guvernamentale ale Tranşilvaniei, apreciind că ,,Dimitrie Eustatievici este unul din cei rumâneşti bărbaţi, care şi-a dobândit merite mari pentru întemeierea şcolilor normaliceşti’’, înaintează Curţii din Viena propunerea cărturarului, însoţind-o de o rezoluţie favorabilă editării acestei reviste. Doar moartea timpurie a lui Eustatievici zădărniceşte valoroasă iniţiativa. Ca o aprecierte finală, la acest moment aniversar, considerăm semnificativă remarca făcută de Nicolae Albu, privind valoarea cărturarului braşovean, similară cu cea despre Gheorghe şincai :,,că nişte orânduiţi preste aceste şcoli directori, Dimitrie Eustatievici şi Gheorghe şincai, se învoiesc despre deşteptarea şi bună creştere a copiilor celor rumâneşti… Aceşti de laudă vrednici domni – încheia referentul – multe cărţi rumâneşti, cu vătămarea sănătăţii şi scurtarea vieţii sale, pentru treaba pruncilor celor rumâneşti au făcut şi în tiparul lumii le-au dat..’’[16]. **Bibiografie**

[1] 1. Eustatie Grid (1721-1767) este fiul protopopului Şcheian Vasile Grid (1686-1747), venit de la Făgăraş. Se formează în mediul de familie, propice aspiraţiei spre cultură, cunoscând de copil frământările politice ale românilor din Şchei. Graţie pregătirii sale intelectuale, cronicarul local, David Cepescu, îl prezintă ca ,,un om împodobit cu ştiinţe şi cu mare înţelepciue’’ (1. Protocol 2, p.87), referindu-se atât la activitatea obştească, în calitatea sa

de protopop, cât şi la cea didactică, ca dascăl al şcolii. Cea mai importantă faptă a sa a fost ridicarea în piatră a etajului şcolii, reuşind astfel să depăşească opreliştile impuse de autorităţile locale. S-a folosit, în reuşita să, de patronajul domnilor români de peste munţi, cât şi protecţia Elisavetei Petrovna a Rusiei, care a oferit bani (3.000 ruble), cărţi (cca. 20) şi haine preoţeşti. Izvodul după care Petcu Şoanu a tipărit primul calendar-almanah a fost recent descoperit într-o bibliotecă particulară din Şchei şi a fost achiziţionat pentru muzeu, fiind expus în sala ,,Cârtea şi cărturarii braşoveni''. Pe plan politic, şcheienii obţin protecţia acestei împărătese, Elisabeta Petrovna, care intervine pe lângă Maria Tereza în favoarea românilor din Şchei, cerându-i să înceteze presiunile pentru unire cu biserica Romei. În acelaşi scop, Eustatie Grid se deplasează de mai multe ori la Carloviţ, reuşind să obţină la 28 august 1735 hrisov de protcţie de la mitropolitul Vichentie Ioanovici, prin care se obligă să-i apere pe ortodocşi de presiunile ,,Uniaţiei" (Sterie Stinghe ,,Documente privitoare la trecutul românilor din Şchei, 1700-1795",Braşov, 1901-1906,, vol.I, p.179-181). Alte ori îl găsim la Sibiu, Râmnic, Bucureşti, la Curtea Canacuzinilor sau în Moldova, la Curtea Mavrocordaţilor, obţinând drepturi şi hrisoave de curte pentru românii din Şchei (Candid Muşlea op.cât. vol.I, p.179-189). Actul testamentar de moştenire, conceput cu puţin timp înainte de moarte, ne îngăduie să apreciem valoarea bibliotecii sale şi prin ea să apreciem omul de cultură, care a slujit cu dăruire bunul mers al bisericii şi al şcolii. Menţionăm între acestea o Biblie românească, în valoare de 24 fl. (retribuţia pe trei luni a unui dascăl), care nu putea fi decât ,,Biblia de la Bucureşti'' (1688), aflată azi în Şchei; o ,,Pravilă românească'', în valoare de de 10 fl. Fiind cu siguranţă ,,Îndreptarea legii'' de la Târgovişte a lui Matei Basarab din 1652, prezentă şi ea în Şchei în patru exemplare; un ,,Apocalips scris cu mâna'', în valoare de 2 fl. (nu s-a mai păstrat); ,,o carte grecească de cântări, un epistolar grecesc, o Psaltire slavonă''(încă neidentificate). Petre Constantinescu-Iaşi ,,Relaţiile culturale româno-ruse din trecut'',Bucureşti, 954, p.67 Andrei Bârseanu ,,Istoria şcoalelor centrale române gr.or. din Braşov", Braşov, 1902, p.16 a. + p. 17 a. Nicolae Ursu ,,Dimitrie Eustatievici Braşoveanul – Gramatica Românească-1757", Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p.VI. Candid Muşlea ,,Biserica Sf. Nicolae din

Şcheii Braşovului”, Braşov, 1946, vol.II, p.44. ,,Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso”, Braşov, 1886-1926, vol.VI, p.486 Nicolae Ursu, op.. cât., p.VI. [8] Nerva Hodo[, Ion Bianu ,,Bibliografia românească veche”, vol.II, Bucureşti, 1903-1909, p.132. op. cât. p.XXII. [10] Vasile Oltean ,,Acte, documente şi scrisori din Şcheii Braşovului”, Editura Minerva, 1981, p.12. Andrei Bârseanu, op. cât. p.17 a. Idem, p.8 a. [13] Idem. p. 19 a. Nicolae Albu ,,Istoria învăţământului românesc din Transilvania, până la 1800”, Blaj, 1944,p.286. Aurel Ioan-Pop ,,Raportul dintre cronica atribuită lui Dimitrie Eustatievici şi aşa-numita cronică anonymă a Braşovului”, în ,,Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj-Napoca”, an XX(1970), 313-319. Nicolae Albu, op. cât, p.245.

LITERATURA INSPIRATĂ

LITERATURA INSPIRATĂ DIN ACEASTĂ TEMĂ

Simbioza Latinitate-Dacism
Vintilă Horea „Dumnezeu s-a născut în exil”

În multe din eseurile şi conferinţele sale, precum şi în romane, Vintilă Horia îşi expune
concepţiile cu privire la relaţia dintre ştiinţă, filozofie, religie şi literatură. Deşi forţează cronologiile şi concentrează mituri şi simboluri pentru a-şi susţine ideile, trebuie acceptată o constantă a operei scriitorului: pledoaria pentru o întoarcere la spirit, la religios, într-un agitat veac XX, resimţit ca un „sfârşit de ciclu”.

Religia .Pelerinajul

Ovidiu, personajul din *Dumnezeu s-a născut în exil*, este expus unei traiectorii stabilite de altcineva: relegarea la Tomis a hotărât-o Augustus, iar poetul e obligat să se supună. Cu acest personaj, se poate vorbi deja de *tema pelerinajului* în proza lui Vintilă Horia. Călătorul Ovidiu *nu alege* locul unde va călători, ci locul îl alege pe el. Eforturile lui de părăsi acest loc ostil şi rece slăbesc în intensitate o dată cu trecerea anilor şi cu parcurgerea treptelor către sine. În interiorul acestei mari călătorii, Ovidiu face câteva drumuri „secundare” în teritoriile dacilor: aceste mini-pelerinaje îi aduc revelaţiile necesare.
Orice călătorie (mai ales cele spirituale) se revendică de la cuvintele lui Dumnezeu către Avram (*Facerea*, 12, 1): „Ieşi din pământul tău, din neamul tău şi din casa tatălui tău şi vino în pământul pe care ţi-l voi arăta Eu.” Starea edenică, obiectul – interiorizat sau nu – al călătoriilor lui Ovidiu nu dă dovadă de accesibilitate. *Centrul* pe care-l caută şi care, se va dovedi, este chiar în sine, are mai multe învelişuri. Un veritabil labirint se alcătuieşte în jurul lui. După încercări repetate de a atrage atenţia celor rămaşi acasă asupra situaţiei sale, personajul are un moment de revelaţie care îi va schimba traiectoria: din acest moment, el nu mai doreşte cu adevărat să se întoarcă *înapoi*, ci ştie că drumul său poate merge doar *înainte*: *„Înţeleg şi mă întorc din nou la Lâna de Aur pe care începusem s-o caut”*. Mitul Lânii de Aur simbolizează, după Jung, cucerirea a ceea ce conştiinţa consideră drept imposibil, fiind înrudit cu toate miturile care presupun *căutarea* unei comori materiale sau spirituale. Adevărul şi puritatea spirituală sunt resorturile intime ale acestui proces. Prima călătorie în ţara geţilor este prima etapă: poetul cunoaşte realitatea romanilor dezertori şi are visul revelator care reuneşte simbolurile creştine (lumina, peştele). Doar în vis, în zonele subconştientului, acceptă ideea încă neexprimată: *„Îmi spuneam: «Iată-mă. Iată-mă în sfârşit. Am ajuns la capătul lungii mele călătorii», şi mă pregăteam să cobor, ca şi cum această umbră, vreau să spun lumină, era portul în care urma să găsesc tot ceea ce căutasem în zadar până atunci (...) Îmi spuneam: «Barca mea a atins ţărmul»* . Alte călătorii, la Histria sau Troesmis şi de acolo în interiorul teritoriului geţilor îl aduc tot mai aproape de *centru*. Se produc şi călătorii care nu-i aparţin de drept: este vorba de cele relatate de medicul grec Teodor, mesagerul, cel

care-i descoperă punctul-cheie al labirintului interior. Bătrân, bolnav şi, mai ales, singur, ca un veritabil pelerin, Ovidiu îşi consideră călătoria încheiată: tot ce era de trăit, s-a trăit, tot ce era de scris s-a scris. Odată ajuns la capătul călătoriei sale, poetul trăieşte senzaţia pelerinului care şi-a mobilizat toate resursele pentru a-şi îndeplini misiunea.

Formă de evadare.
O perspectivă religioasă asupra existenţei – aceasta este modalitatea prin care se produce salvarea lui Vintilă Horia şi a personajelor sale din confruntarea cu Timpul. Desigur,procesul este unul îndelungat.
În termenii personajului Ovidiu, demonstraţia este aproape didactică: observându-i pe geţi, îşi conştientizează propria *nevoie de divinitate*. Primul contact cu religia geţilor nu scapă (auto)ironiei: *„Mi s-a spus că sunt foarte credincioşi, închinându-se unui zeu unic , al cărui nume îmi scapă pentru moment. Cum ar putea un singur zeu să umple tot cerul? Dacă cerul e gol, cum credem, acest zeu trebuie să fie tare mic şi tare singur în mijlocul unei tăceri şi a unei singurătăţi copleşitoare. Acest zeu unic, de fapt, trebuie să-mi semene, măcar în această privinţă”* .
Apropierea se face treptat, o dată cu o cunoaştere mai profundă a noii paradigme existenţiale: *„După religia dacilor, toţi războinicii căzuţi în luptă se duc în cerul lui Zamolxe, devenind nemuritori. (...) Când moare un get, mai ales în război, i se sărbătoreşte moartea prin praznice. Când se naşte un get, toţi plâng pentru intrarea lui în viaţă, fiindcă va avea de suferit până ce Zamolxe se va îndura de el. Găsesc această credinţă plină de o adâncă înţelepciune”* . Coexistenţa celor doi termeni, Zamolxe şi Dumnezeu, nu face decât să potenţeze reţeaua simbolică a cărţii.

Mituri ale originilor.Etnogeneza.
Vintilă Horia nu ezită să apeleze, în romanul său de notorietate, la *mitul etnogenezei, Traian şi Dochia*. Textul face dovada unui imaginar naţional la baza căruia stă ideea de simbioză. Fie că sunt privite separat, fie împreună, cele două origini ale românilor se constituie în referenţi identitari. De pe poziţia, oarecum privilegiată, a Străinului, poetul roman Ovidiu

observă şi descrie dacii, punctual, comparându-i cu romanii în ceea ce consideră esenţial: religie, obiceiuri, mentalitate, ritualuri etc. Scriitorul nu numai că nu camuflează suficient de abil autoreferenţialitatea acestui text, dar, dimpotrivă, pare că vrea să dea europenilor o lecţie despre o naţiune mică, sortită, în anumite viziuni, unei culturi minore.

Există în romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*, un cuplu, Dochia – Honorius, care reflectă explicit ideea de mai sus.Dochia i-a fost dată lui Ovidiu ca *„femeie de serviciu. E încă indiferentă, nu ştie decât puţine cuvinte latineşti, câteva greceşti şi mă învaţă limba getă, limba ei. Ar putea fi frumoasă (...) Printre geţi, desigur trebuie să treacă drept o frumuseţe, cu părul ei castaniu şi ochii adânci care vor să pară severi. (...) cu siguranţă e o poveste în viaţa ei”* . Femeia a fost adusă în casa poetului de Honorius, centurionul roman care întruchipează puterea romană la Tomis. Undeva, în afara cetăţii, are o casă în care locuiesc tatăl şi fiica sa, care îi poartă numele. Identitatea tatălui acestui copil e încă ascunsă, însă pe parcursul întâlnirilor, Ovidiu simte că în trăsăturile acestui copil este ceva cunoscut :*„Ochii ei îmi amintesc ceva, expresia cuiva, dar încă nu-i cunosc tatăl şi-mi pare de prisos să caut un nume acestei asemănări.”*. În paralel, constată o metamorfozare a lui Honorius, care, la început, părea *„îmbibat de romanitate”*, iar apoi, subtil, pare să se transforme: *„În figură lui se schimbase ceva, îmi părea mai slab şi mai îngândurat, dar îmi dădui repede seama că schimbarea nu venea dinăuntru şi că transfigurarea, ca să spun aşa, se datora bărbii pe care o lăsase să crească, ca romanii din timpurile lui Caton cel bătrân. Sau ca geţii. (...) Numai barbarii au păstrat acest obicei care-i fac (!) asemănători fiarelor sălbatice”* . Precipitându-se evenimentele, Ovidiu află că *„Honorius este soţul Dochiei şi micuţa Dochia e rodul legitim al dragostei lor. Un preot dac a unit această pereche, după legea lui Zamolxe. Este deci vorba de o nouă «trădare». Honorius e dac, a devenit dac când, lepădându-se de legea Romei, s-a unit cu o femeie getă, împotriva regulamentului militar. (...) A voit să rămână totuşi fidel misiunii sale şi uniformei pe care o purta şi nu mi-a dezvăluit marele secret al vieţii sale. A făcut-o în clipa când, rechemat la Roma, s-a hotărât să plece dincolo de Dunăre”* .

Nici simbolistica numelui nu este de neglijat. Oarecum facil,

personajul feminin poartă numele Dochia, trimiţând direct la *mitul etnogenezei* şi la toate implicaţiile etnogonice şi literare ale acestuia. Mai mult, dincolo de rânduri, se simte intenţia autorului de a face trimitere la etnogonia daco-romană, fundamentată pe „simbioza poporului dac cu populaţia romană, legionari şi veterani, oameni din administraţia provinciei Dacia. Mitul simbiozei între daci şi romani se sprijină pe alte două *mituri statale romane:* pe mitul *conciliatio romanorum* şi pe mitul *Daciei Felix*". Cuplul Dochia – Honorius nu este singurul semnificant al acestei idei. Pe parcursul romanului, alte personaje sunt purtătoare de semnificaţii similare: Mucaporus sau Flavius Capito sunt astfel de exemple: *„Şi asemenea lui Flavius şi lui Mucaporus mai sunt mulţi alţii. «Sute, îmi spunea dacul din piaţa Histriei, sute în satele din nordul Danubiului şi dincolo de munţi, în ţinuturile care fuseseră odinioară ale agatârşilor, unde râurile rostogolesc pulbere de aur odată cu pietrişul. Alţii întemeiază sate noi şi seamănă grâul pentru prima oară pe aceste pământuri. Alţii pătrund în codrii nesfârşiţi, printre triburile sălbatice ale dacilor din nord-est, acolo unde pădurile de brad sunt negre şi unde zimbrii fac să tremure poienile sub copitele lor». Şi aceşti oameni sunt poate romani pe care i-am întâlnit în forum sau la circ sau pe stradă, oameni ca mine, pe care însă nimeni nu i-a silit să se exileze aici, pe acest pământ pe care încă nu-l înţeleg, dar pe care nu-l mai urăsc"* . Simbioza devine un leit-motiv, transferul de trăsături insinuând ideea unei populaţii noi. Dochia şi Honorius *„şi-au transmis, unul altuia, ce aveau mai bun în ei, ca şi gesturile cele mai frumoase. Mica Dochie le seamănă, dar e în acelaşi timp altfel, o fiinţă nouă, un nou chip omenesc, chipul perfect al unei rase care va fi făcut din ceea ce e mai bun la daci şi la romani. O rasă a viitorului, dragă lui Dumnezeu"* . Generaţia care se întrezăreşte *„amestecă vorbele dace cu cele latineşti, făcând un fel de limbă secretă"* . Motivul fuziunii daco-romane sub semnul aceleiaşi figuri mitice se constituie într-un *mit al originii*, valorificat de Vintilă Horia în manieră mai mult sau mai puţin conştientă, dar cât se poate de justificabilă: în momentele delicate, în care identitatea (naţională sau individuală) este în vreun fel ameninţată, se face apel la miturile originilor, la acele valori, din bagajul cultural al fiecărei naţiuni, care permit o ancorare cât mai solidă într-un fundament spiritual sigur şi

confortabil. Proiecţia mentală a unor sintagme devenite clişeu (*insulă de latinitate, răscruce a civilizaţiilor, poartă a Europei*) are o deosebită forţă mobilizatoare. Identitatea etnolingvistică face apel la *mitul etnogenezei, al strămoşului comun.* Latinitatea în sine a devenit un mit subiacent celor menţionate. „Construită, ca orice identitate, în jurul unor revizuiri arbitrare ale memoriei, identitatea română se sprijină, şi ea, pe câteva adevăruri considerate ca stabile şi profunde, care întreţin un raport strâns, deşi niciodată definitiv, cu istoria.*Latinitatea* poporului şi a limbii române reprezintă o permanenţă şi un reper, un marcator de identitate care-şi găseşte punctul de ancorare în fapte istorice legate de romanizare şi de naşterea etniei române.Tributară matricei unor semnificanţi care trimit la origini, latinitatea devine în timp o proiecţie mentală care reflectă conştiinţa de sine a poporului, un vector de dialog cu Europa şi un instrument indispensabil revendicării şi edificării identităţii sale naţionale. Este vorba de un concept major care respiră cu doi «plămâni», pe de o parte un ansamblu de fapte de ordin istoric, etnic şi cultural, obiective şi constante de-a lungul timpului, pe de altă parte o construcţie imaginară care se reflectă în variabile subordonate mizelor culturale şi multiplelor strategii ideologice şi politice.” Romanitatea occidentală le este foarte aproape românilor datorită moştenirii lingvistice lăsate de marea forţă civilizatoare care a fost Roma. Epocile istorice şi ideologiile politice au hotărât dacă şi cât de important este să fim urmaşi ai romanilor, ai romanilor şi ai dacilor sau doar ai dacilor! Esenţial este că printre miturile fondatoare ale românilor, la loc de cinste, se află *Traian şi Dochia*, „simbolizând constituirea însăşi a poporului român” (G. Călinescu). În finalul *Istoriei* sale, acelaşi critic punea punct problematicii respective în felul următor: „Noi am făcut caz de latinitatea noastră, indiscutabilă, dând însă impresia că suntem tineri şi neglijând substanţa medulară. Noi însă suntem romani ca şi francezii galo-romani, popor străvechi adică, cu notele lui etnice neschimbătoare esenţial, primind limba şi cultura latină. În fond suntem geţi şi e mai bine a spune că, în felul nostru, am primit şi noi succesiunea spiritului roman, pe care trebuie să-l continuăm de la longitudinea reală, fără mimetisme anacronice. Spiritului galic şi brit trebuie să-i corespundă aici, prin sporire, spiritul getic. Căci să nu uităm că pe columna lui Traian,noi, dacii, suntem în

lanţuri.

Substratul geto-dac
Mihail Sadoveanu “Creanga de aur”

În anul 780 trăia în Dacia de atunci cel de-al 33-lea decheneu, pe nume Kesarion Breb. Într-un manuscris al cărui autor a fost profesorul Stamate, s-au consemnat viaţa, învăţătura şi povestirile lui Kesarion. Autorul primeşte în cele din urmă acest manuscris din partea profesorului al cărui elev a fost chiar autorul. Profesorul considera lucrarea ca fiind o poveste de dragoste.

În acelaşi an 780, preotul Zamolxis a decis că trebuia să fie schimbat cu cel de-al 33-lea. Acesta avea să fie în cele din urmă Kesarion Breb.

Preotul l-a ales, dar i-a încredinţat o misiune care însemna că Breb să plece în Egipt. Misiunea era secretă, şi obiectivele ei erau aflarea dacă religia nou apărută, creştinismul, era mai bună sau putea înlocui în vreun fel vechile legi. În aceeaşi măsură, Kesarion a plecat spre Bizanţ deoarece acesta din urmă era sufletul creştinismului.

În călătoria sa de a îndeplini misiunea, Kesarion a fost urmat de un slujitor, un dac creştin. Kesarion Breb a urmat apoi învăţăturile preoţilor iniţiaţi în creştinism.

În anul 787, Kesarion împreună cu slujitorul său au plecat spre marele Bizanţ pentru a pune în aplicare planul bătrânului decheneu. În Bizanţ, Kesarion l-a cunoscut pe episcopul Platon care era foarte apreciat de Irina , împărăteasa şi mama lui Constantin.

Împărăteasa Irina domnea în Bizanţ, unde reuşise să se facă foarte cunoscută prin susţinerea de către această a creştinismului.ea a fost ascultată de popor şi a stabilit creştinismul religia oficială în teritoriu. Pe lângă aceste lucruri, a reuşit să renoveze vechile biserici creştine precum şi icoanele din acestea.

Localitatea încotro Kesarion şi slujitorul lui se îndreptau a fost Amnia. Pe drum ei au poposit la un han de unde au aflat de cuviosul Filaret. Acesta era cunoscut în întregul ţinul pentru

bunătatea dar şi sfinţenia acestuia. Kesarion avea de la episcopul Platon un dar pentru cuviosul Filaret; zece măgari încărcaţi cu grâu. La vederea darului, Filaret şi falimia lui s-au bucurat. Însă nu a durat mult bucuria deoarece casa a fost mai târziu încărcată cu cerşetori.

La casa lui Filaret, Kesarion a cunoscut-o pe Maria, nepoata lui Filaret căreia i-a dat să probeze conturul împărătesc, care i s-a potrivit perfect. Astfel Maria a fost dusă la palat spre a fi prezentată lui Constantin şi Irina. Scopul era o întrecer între fete pentru a deveni soţia lui Constantin. Astfel, la palat mai erau încă nouăsprezece fete frumoase de viţă nobilă. Însă acest lucru nu a înpiedicat-o pe Maria de la Amnia să câştige, care, după un lung concurs, a reuşit să ajungă lângă Constantin ca soţie.La nuntă a participat, firesc, şi familia Mariei care, în cele din urmă s-au mutat la curtea înmărătească.

Însă Constantin a fost necredincios soţiei sale dar şi mamei dale împotriva căreia a uneltit. Despre acest plan ştia şi Kesarion Breb care i-a povestit împărătesei Irina, aceasta închizându-l pe fiul ei şi pedepsindu-l. La aflarea ceştii varagii şi paznicii s-au răsculat şi au reuşit să-l elibereze pe Constantin care mai târziu a fost încoronat înlocuind-o pe mama sa, Irina.

Constantin a renegat-o pe soţia lui, Maria, şi s-a căsătorit cu Teodota.

Maria a fost alungată în insula Principelor unde aceasta a fost obligată să se prostitueze, timp în care bunicul ei a murit. Dar Maria a asistat numai la moartea şi priveghiul bunicului ei pentru că soţul ei nu i-a dat voie să se ducă şi la priveghiul bunicii ei.

Dar în tot acest timp, în Bizanţ poporul aflase de nelegiuirile lui Constantin şi l-au detronat în cele din urmă.

Când Kesarion Breb s-a întors în Dacia, Constantin geja îl omorâse pe episcopul Platon la fel ca şi pe Alexie Moseles. Kesarion a aflat despre detronarea lui Constantin dintr-o scrisoare primită în Dacia. Scria cum că fiului lui Irina i-a fost luat locul pe tron de către mama sa care l-a pedepsit. În acest proces, Irina a fost ajutată de varangii şi de popor. Astfel Irina a revenit pe tronul Bizanţului, iar Maria a aflat toate acestea de la un sol trimis la mănăstirea unde aceasta trăia.

Astfel Kesarion Breb devenise ultimul decheneu. El a ieşit pentru a binecuvânta oamenii Daciei, despre care auzise de la

slujitorul său, Constantin , că mulţi susţineau ideea ridicării de mănăstiri creştine în Dacia dar că se temeau de forţa slujitorului lui Zamolxis.

Latinitatea
“Letopiseţele” Grigore Ureche,Miron Costin,Ion Neculce

Primul care demonstrează latinitatea limbii române este Grigore Ureche,într-un capitol din lucrarea să “Letopiseţul Ţării Moldovei”,consacrat special acestei probleme,intitulat “Pentru limba noastră moldovenească”,pentru care conchide cu mândrie că”de la Rîm-Roma- ne tragem ;şi cu ale lor cuvinte ni amestecat graiul”.Pentru a-şi convinge cititorii de acest adevăr,el dă o probă de etimologii latine:”…de la râmleni ,ce le zicem latini,pâine ,ei zic panis,găină…ei zic galina ,muierea…mulier…şi multe altele din limba latină că de n-am socoti preamănuntul ,toate le-am înţelege.”
Lui GRigore Ureche îi urmează alţi scriitori şi lingvişti care susţin în lucrările lor sorgintea latină a limbii române.În “Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească”,cronicarul Miron Costin,realizează o sinteză a schemei structurii limbii române:”unde trebuia să fie Deus ,avem Dumnezeu sau Dumnedzeu,al mieu în loc de meus,aşa s-a stricat limba;unde era coelum avem cierul;homo-omul;frons-frunte;angelus-indzierul.Unele cuvinte au rămas chiar întregi:barba,luna;iar altele foarte mici deosebiri.În plus s-au mai adăugat mai târziu şi puţine cuvinte ungureşti.În sfârşit luându-se cele sfinte de la sârbi ,s-au adăugat şi puţine cuvinte slavoneşti.”Iar în operă “De neamul moldovenilor din ce ţara au ieşit strămoşii lor “,aşa cum indică şi titlul,cronicarul îşi propune să scoată “lumii la vedere felul neamului,din ce izvor şi seminţe sântu lăcuitorii tarei noastre,Moldovei şi Tarei Munteneşti şi românii din Ţările ungureşti.”El dovedeşte că precum şi alte neamuri:”franţozii-galii,turcii-otomani,ungurii-huni,aşa şi românii poartă numele romanilor.”
Tot aici Miron Costin prezintă şi câteva obiceiuri romane,păstrate şi astăzi,cum ar fi toastul la petreceri şi aniversări,precum şi

ritualul îngropării mortului”.
Dimitrie Cantemir,prezintă rădăcinile adânci ale”romano-moldo-vlahilor”săpând adânc în istorie până la înstrăinarea lui Eneas la Laţium,continuând cu întemeierea Romei de către Romulus şi ajungând la anul 107 ,”anul tocmirii firii omeneşti”.

ANEXE
Anexa 1 – Şcoala Ardeleană

Samuil Micu:
„Să adeverează, a treia, din limbă cum că românii ce astăzi sânt în Dachiia sânt din romanii cei vechi, că tot cel ce ştielimba cea latinească şi cea românească bine cunoaşte cum că limba cea românească iaste alcătuită din cea latinească carea, întru atâtea neamuri varavare, măcar rău stricată, tot o au ţinut românii în Dachiia; care lucru cu totul de c rezut face cum că ei sunt adevăraţi fii şi nepoţi ai romanilor celor vechi carii preste toată lumea împărăţea [...] Nici să poată zice că românii s-au împrumutat din limba latinească pentru împărtăşirea ce avea cu romanii. Că românii cei ce acum sânt în Dachiia, de multe sute de ani nici o amestecare şi nici o împărtăşire nu au cu romanii din Italiia, de vreme ce sunt departe unii de alţii, şi în mijlocul lor multe osibite neamuri lăcuiesc, care osibită limbă au. Iar bine să poată zice cum că românii au luoat unele cuvinte de la bulgari şi de la sloveni şi de la unguri, pentru că aceste neamuri şi stăpâne şi vecine era şi împreună mestecate cu românii lăcuia şi să trăbuia unii cu alţii, care lucru bărbaţii cei învăţaţi bine l-au cunoscut şi l-au însemnat...”
„Şi din numele cu care ori românii să numesc pre sine, ori alte nemauri îi chiamă, românii pre sine să numesc români, care cuvânt însemnează roman, că s-au obicinuit românii de demult că a înainte de n să-l mute în î în cuvintele cele din latinie, ca: lana, lină, campo, câmp şi altele...”

Gheoghe Şincai:
„Neamul care se foloseşte de una şi aceeaşi limbă, coruptă neîndoios, dar romană sau latină, diferită totuşi de italiană, franceză, spaniolă, însă apropiată cel mai mult de vallică şi de

italiană, nu numai eu, ci şi alţii am crezut de cuviinţă să o numim cu numele general daco-romană, de aceea că, vorbindu-se în diferite regiuni şi provincii, a primit chiar şi nume diferite de la acele regiuni sau de la părţile lor...”

Petru Maior:
„...Din cele până aci despre limba latinească cea comnu zise lesne se poate afla începutul limbei româneşti. Aceaia se ştie că mulţimea cea nemărginită a romanilor, a căroara rămăşiţe sânt românii, pre la începutul sutei a doao de la Hs. în zilele împăratului Traian, au venit din Italia în Dachia; şi au venit cu acea limbă latinească, carea în vremea aceaia stăpânea în Italia. Aşadară limba românească e acea limbă latinească comună, carea pre la începutul sutei a doao era în gura romanilor şi a tuturor italianilor...
...Aceaia se pricepe, căci întră români sânt mai multe dialecte... Însă, măcar că limba românilor e împărţită în mai multe dialecte, a căror osebire mai vârtos stă în pronunţiaţia sau răspunderea unor slove, totuşi românii cei dincoace de Dunăre toţi se înţeleg laolaltă; bani, cărţi nice nu au fără o dialectă singură: desclinirea dialectelor numai în vorbă se aude...”

Mihai Eminescu:
„Da, de la Roma venim, scumpi şi iubiţi compatrioţi – din Dacia Traiană! Se cam ştersese diploma noastră de nobleţă: limba însă am transcris-o din buchiile voastre gheboşite de bătrâneţe în literile de aur ale limbelor surori. Cam degenerase arborele nostru genealogic cu câte o codiţă străină, dar îl vom curăţi de toate uscăturile.”

„Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte româneşti şi-au sfârşit de mult evoluţiunea lor; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată, de secole deja.”
„Despre limba principalilor reprezentanţi ai Şcolii Ardelene circulă

încă în marele public opinii în general suficient de eronate. E drept că reprezentanţii Şcolii Ardelene puneau în teorie un accent foarte apăsat pe <<romanitatea>> limbii noastre, dar nu din vina lor această împrejurare va duce mai târziu la exagerările lipsite de umor ale latiniştilor.”

Anexa 2 – Mândria de a fi dac

Napoleon Săvescu: „Cum să nu fii mândru că te tragi dintr-un asemenea popor ca dacii? Americanii sunt cel mai naţionalist popor. Ei îşi apără valorile şi bine fac. Noi de ce să ne temem? Cei care nu cred în valorile spiritualităţii dacice s-au refugiat într-un americanism de prost gust fiindcă nu au găsit în istoria lor propriile valori. Statul Israel îi plăteşte pe evreii ultraconservatori pentru a purta uniforma lor tradiţională la 41 de grade Celsius: jiletca, pălărie neagră, pardesiu negru. Este o idee şi pentru refacerea portului românesc, care e foarte frumos, pentru a pune în valoare turistică acest loc, amenajat cum trebuie, nu ţigănie. Sanctuarul de la Sarmisegetuza trebuie făcut accesibil turismului, nu degradându-i fondul.“

Anexa 3 – cea mai veche limbă europeană

Iosif Cueşdean: Arheologii din lumea întreagă au constatat că pe teritoriul României se afla nucleul vechii civilizaţii europene, în urmă cu aproximativ 8000 de ani. Pe atunci nu existau nici greci, nici latini, dar rumânii strămoşi existau, pentru că limba rumână este cea mai veche limbă europeană, de vreme ce ea este vorbită cu sunetele naturii, cu onomatopee. Greaca clasică şi latina clasică sunt creaţii artificiale ale elitei rumâneşti, din mediul urban, plecând de la morfemele ancestrale ale rumânilor ţărani. Nu poate fi nici o îndoială că acele slove ce repetă sunetele din

natură sunt cele mai vechi cuvinte europene. În română există cel puţin 300 de onomatopee şi cel puţin 300 de cuvinte cu compunere onomatopeică, ceea ce nu mai există în nici o altă limbă europeană. Limba română este aşa de veche încât ea începe cu sunetele din natură, primele coduri de comunicare sonoră a omului primitiv european.
Este o mare absurditate afirmaţia unor lingvişti cum că dacii erau, aproape, muţi până la venirea romanilor lui Traian şi că ei au ajuns să vorbească limbi străine, în 165 de ani de ocupaţie, pe doar 14% din teritoriul dac al lui Decebal.

Anexa 4-Tărâmul magic

În anul 2000, pelerinul care porneşte dinspre Valea Mureşului şi se îndreaptă spre sud, lăsând Apusenii în spatele său, călătoreşte toată ziua cu soarele drept în faţă. Din această pricină, culmile moi ale Munţilor Orăştiei par topite în lumină. Masivul Şureanului şi platoul înalt al Luncanilor strălucesc în „amiaza mică”, aşa cum numesc localnicii târziul dimineţilor cuprinse de linişte. Dincolo de perdeaua luminoasă a orizontului se ascunde Retezatul. Păşunile alunecă lin spre marginea apelor reci, ce izvorăsc din munte, desfăcute ca razele. Sibişelul, Grădiştea şi Streiul înşiruie satele pe fundul văilor, la distanţe aproape egale. De departe, răzbate cântecul cucului singuratic, iar mierlele se aud parcă de pe altă lume... Pe nesimţite, în timp ce urci, atmosfera ţinutului începe să se schimbe. Plaiurile verzi sunt pictate cu fagi seculari şi carpeni, printre care pasc liniştit armăsari cu coama sură. Cirezile de vite s-au mai împuţinat şi blana pădurilor de pe culmi îşi întinde umbra tot mai mult. Din când în când, zăreşti câte o biserică asediată de verdeaţă, ce răspândeşte sunete stinse de clopot. Aerul îţi dă iluzia că apasă locurile cu o greutate misterioasă. Pe Valea Grădiştei, ţărani vârstnici lucrează în ţarină, răsfiraţi unul de altul. Apariţia oricărui străin îi nelinişteşte repede... Cu cât este mai aproape muntele, cu atât ţi se pare că oamenii devin mai bătrâni. Tinerii au fugit din faţa istoriei şi s-au mutat în mările oraşe, lăsându-i pe părinţi şi pe bunici singuri cu amintirile. De aceea, locuitorii aşezărilor s-au rărit. Casele au porţi masive, tipic ardeleneşti, dincolo de care nu se vede nimic. Singurele dovezi că mai sunt locuite rămân muşcatele de la ferestre. Pe măsură ce intri în munte, apa râului curge învolburat, iar tumultul ei acoperă

foşnetul adânc al codrilor. Câteva mori de apă vechi măsoară trecerea timpului. Oamenii de azi numesc aceste meleaguri „ţara râurilor” sau „tărâmul magic”, pentru că nimic nu pare obişnuit pe aici. De la toponimie şi portul tradiţional până la felul de-a vorbi al ţăranilor, întreg ţinutul şi-a păstrat o amprentă misterioasă, pe jumătate legendară, pe jumătate adevărată, aureolată de trecut. Aerul răsună de nume aproape vrăjite, pe care le auzi rostite când şi când: „Sântămăria de Piatră”, „Poarta Raiului”... Cel dintâi numeşte cariera de unde îşi aduceau strămoşii daci blocurile de piatră pentru fortificaţiile şi zidurile cetăţilor ce nu au fost învinse decât o singură dată. Cel de-al doilea, aflat dincolo de marele platou al Luncanilor, este locul lângă care s-a purtat una dintre bătăliile câştigate de romani înaintea asediului asupra Sarmizegetusei. De acolo, sufletele dacilor au plecat direct în cer! Peste tot, aici, cele petrecute cu două mii de ani în urmă sunt atât de aproape, încât la Ocolişul Mic, de pildă, un cătun aflat sub pădure, ţărăncile se mai îmbracă şi acum cu „cămeşoi” de cânepă, numit „ciupag”, cu un „pui mic” la gât, aşa cum se vede numai în piatra dăltuită a Columnei lui Traian. Ele nu cultivă cartofi, ci „crumpeni” şi rămân înveşmântate în alb desăvârşit nu numai la sărbătoare, ci şi la muncă, după tradiţia femeilor geto-dace de odinioară. Bărbaţii se încalţă cu opinci din „talpă de vită”, ca acum două milenii, apucă un sac în spinare, trec dealul şi se duc la moară de apă a lui moş Antone, să macine „cucuruz” în loc de porumb. Vara, ei poartă izmene bătute cu piatră în apa Grădiştei, ca să-ţi ia ochii de albeaţă, şi iarna îmbracă „cioareci”, cu „laibăr” de lâna. Femeile cele mai în vârstă păstrează încă tradiţia de două ori milenară a strămoşilor şi nu se tund o viaţă întreagă. Când merg la biserică, îşi fac „cormi”, adică o împletitură a părului de jur-împrejurul capului, cum le descria şi Iordanes în „Getica”. În toate satele de pe Valea Grădiştei, de la Castau, Beriu şi Sereca până la Ludeştii de Jos, Bucium, Orăştioara sau Costeşti nu întâlneşti picior de venetic, „nici ungur, nici ţigan, nici evreu, numai români albi”, cum zic localnicii. Aici a rămas singurul loc din ţară unde se mai ţine până în ziua de azi, în fiecare an, în ajun de Duminică Tomii, nedeea „Păştiţelor” sau „Paştele Mic”, o sărbătoare la care se mănâncă „zamă acră” şi se bea „o fele de vinars”. După slujba de pomenire a tuturor morţilor, „până-n fundul veacului”, preotul de la Grădiştea de

Munte i-a obişnuit pe săteni să exclame mândru: „Suntem neam mai mult spre daci, decât spre romani!”. Tot el adaugă, cutremurat de o adâncă nostalgie, ce trece cu mult dincolo de amintirea ultimului strămoş cunoscut: „Cine mănâncă un vârf de sare, bea o cană cu apă dulce şi respiră aerul ăsta nu mai pleacă niciodată, fiindcă pe această vale s-au născut primii romani din istorie! De la noi începe totul...”.

Anexa 5

Cercetătoarea americană Marija Gimbutas, profesoară la Universitatea din Los Angeles, California, spune: "România este vatra a ceea ce am numit "vechea Europa", o entitate culturală cuprinsă între 6500-3500 B.C., axată pe o societate matriarhală, teocratică, paşnică, iubitoare şi creatoare de artă, care a precedat societăţile Indo-Europenizate patriarhale, de luptători, din epocile Bronzului şi Fierului. A devenit de asemenea evident că această străveche civilizaţie Europeană precede cu câteva milenii pe cea Sumeriană, făcând imposibilă ipoteza conform căreia civilizaţia războinică şi violentă a sumerienilor ar fi fost cea mai timpurie de pe glob".

Bibliografie

- -CUEŞDEAN, LUCIAN IOSIF – România, inima vechii Europe, Ed. Solif, 2006
- DAICOVICIU, HADRIAN – Dacii, Ed. Enciclopedică română, 1972
- DENSUŞIANU, NICOLAE – Dacia preistorică, Ed. Meridiane, 1986
- DRĂGAN, IOSIF CONSTANTIN – Noi, Tracii – Istoria multimilenară a neamului românesc – Ed. Scrisul românesc, 1976
- ELIADE, MIRCEA – De la Zalmoxis la Genghis-Han, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1980
- GHEORGHE, GABRIEL – Studii de cultură şi civilizaţie românească, Fundaţia Gândirea, 2001
- LUNGU, ION – Şcoala Ardeleană, Ed. Viitorul românesc, 1995
- PANAITESCU,P.P.-Introducere la istoria culturii

românești,Ed.Ştiinţifică,1969
- PANDELE, LIVIU – Transilvania – Terra Dacica, Ed. Romprint, 2005
- ROSETTI, ALEXANDRU – Istoria limbii române – De la origini până în secolul al XVII-lea, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1978
- RUSSU, ION – Elemente traco-getice în Imperiul Roman şi înByzantium, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1976
- RUSSU, ION – Etnogeneza românilor, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1981
- INTERNET- www. daniorga.gapo.ro, www.enciclopedia-dacica.ro, www.ghidromania.ro, www.wikipedia.org